

ARH Diss. B - 26360

Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

MAJANDUSLIK JA KULTUURILINE ÜLESEHITUSTÖÖ
VALGAMAAL
aastatel 1944 - 1946

D I P L O M I T Ö Ö

ajaloo osakond
VI kursus
KALLION, TIJU
Juhendaja : dotsent M.Lõhmus

Tartu 1974

S I S S E J U H A T U S

1944.a. kujunes meie maa fašistlikust okupatsioonist vabastamise aastaks. Kevadel kujundati Pihkva piirkonnas 3. Balti rinne, mille koosseisus võidelnud 67. armee ja 1. löögiarmee omavad suurt tähtsust Valgamaa vabastamisel. Juulis arendas 67. armee laial rindel pealetungi ja vabastas 23. juulil Pihkva. augusti algul jätkus pealetung ning 11. augustil vabastati Petseri ja 13. augustil Võru. Samal ajal vabastati ka Antsla ja Nõukogude väed asusid Valgamaa piiridesse.

67. armee 122. laskuskorpuse väeosad vabastasid 22. augustil Otepää ja jõudsid 26. augustiks Väike - Emajõe kaldale.

1. septembriks toodi 67. armee (V. Z. Romanovski) kõik väeosad (44., 89., 98. diviis) Väike - Emajõe kaldale. Siia jäi rinne püsima kuni 14. septembrini, mil algas 3. Balti rinde väeosade üldine pealetung Riia suunas.

14. septembril alanud pealetungilahingute tulemusena purustati hitlerlaste aegsasti ette valmistatud kaitsevööndi "Valga" põhjapoolne osa Väike - Emajõe joonel ja hõivati nimetatud kaitsevööndi tähtsaim tugipunkt - Tõrva linn.

Arvestades 67. armee teeneid Valga vabastamisel, anti selle armee 11. ja 377. laskurdiviisile "Valga" nimetus, ehkki need diviisid löid lahinguid Tõrva ja Valga vahel. Ent just viimati nimetatud diviiside edukale edasilikumisele toetudes sooritas 1. löögiarmee 245.

laskurdiviisi 898. polgu esimene pataljon õöl vastu 19. septembrit haardemanöövri. Otsemaid suunati pataljonile abiks kogu väeosa (komandör G.M. Rodionov), mille tulemusena Valga 19. septembril vabastati.¹

Sõda ja okupatsioon tekitasid Nõukogude Eesti rahvamajandusele tohutut kahju. Üksnes Nõukogude armee hoogne pealetung ei lasknud vaenlasel täide viia oma musta kavatsust - muuta kogu Eesti surnud tsooniks. Ent purustatud linnad ja külad, mahapõletatud ja õhkulastud hooned, tehased, sadamad, sillad, raudteed, üleskistud maanteed - säärane oli pilt, mida pakkus Eesti pärast seda, kui okupandid siit välja olid kihutatud. Kogu maa oli sarnane tühjaks pigistatud sidrunile, millel oli ainult väliselt endine kuju.² Fašistid olid tekitanud vabariigile kahju rohkem kui 16 miljardi rubla ulatuses.³

Fašistlik okupatsioon oli muutnud ka Valga ja Valgamaa tundmatuseni. Sõjapurustused olid väga suured. Peale vabastamist oli Valga linnas säilinud 733 elamut 51934 m² elamispinnaga, purustatud 411 elamut 61751 m² elamispinnaga e. 35,8 % elamispinnast. Tõrva linnas oli säilinud 59 elamut 2884 m² elamispinnaga, purustatud 367 elamut 23377 m² elamispinnaga e. 86 %.⁴

1 EKP Valga Rajoonikomitee lektor - konsultant U. Kinna suulised mälestused.

2 Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941 - 1944. Tln., 1947, lk. 181.

3 Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, III, Tln., 1972, lk. 99.

4 Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941 - 1944, Tln., 1947, lk. 234.

Et kindlaks määrata fašistide poolt tekitatud sõjakahjude ja reimade ulatust Valgamaal, moodustati sõjakahjude hindamiskomisjon, mille töö kokkuvõtted olid lühidalt järgmised:

Täielikult oli Valgas hävitatud linna elektrijaam koos sisseseadega, trükikoda, köitekoda " Kultuur ", kino, siidekonteri ja riigipanga hooned, " Kivi " veoriistade tööstuse masinad ja sisseseade, Valga tellisestehase masinad ja sisseseade ning valmismaterjal, Valga raudteesõlmajaamahoone, veduridepoo, vagunitehas ühes sisseseade ja masinatega, pumbamaja, immutustehas ja raudteelaste elumajad.

Osaliselt oli rüüstata saanud Valga napsi- ja õlletehas ja Grossi lauavabrik. Toitlus- ja varustuslaod ning ärid olid rüüstatud.

Tõrva linnas olid hävitatud laod ja Tautsi limonaaditehas. Osaliselt oli purustatud Tõrva gümnaasiumihoone.

Maanteed ja raudteede sillad ja veskitammid olid purustatud.

Hävitatud olid Tõlliste vanadekodu, Taagepera sanatooriumi sisseseade ja Taheva lastesanaatorium. Osaliselt olid hävitatud Tõlliste telliskivitehased ja saeveski; Karula kirik ja Tsirgulinna rahvamaja olid varemeis.

Elamu- ja taluhooneid ühes kõrvalhoonetega oli hävitatud Valgamaa valdades:

1) täielikult - 824

2) osaliselt - 138

Tehaseid, veskeid, meiereisid ja muid tööstusi:

1) täielikult - 22

2) osaliselt - 28

Elanikke oli Saksamaale aetud olemasolevatel andmetel 96. Majapidamisi oli rüüstatud 1459, vilja oli ära viidud 883530 kg, vilja hävitatud 7892 hektaril. Põllutöömashinaid oli ära viidud 1094, hobuseid 2605, veiseid 9165, sigu 10712, lambaid 12134, sulgloomi 38114.¹

Koostatud aktile olid alla kirjutanud EK(b)P Valgamaa Komitee I sekretär R. Kurvits, Valga maakonna TSN täitevkomitee esimees E. Heidemann, ELKNÜ Valgamaa Komitee I sekretär A. Taavel. Akt oli koostatud 1944. a. detsembris.

Eesti NSV majandus- ja kultuurielu taassünd algas kohe pärast hitlerlike anastajate minemakihutamist. EK(b)P Keskkomitee, partei linna- ja maakonnakomiteede pleenumitel ja büroodel arutati tööstuse, põllumajanduse, transpordi ja ehituse taastamise ja edasiarendamise probleeme. EK(b)P Keskkomitee III pleenum 1944. a. septembris kutsus partei-, nõukogude- ja majandusorganisatsioonid üles kiires tempos taastama tööstusettevõtteid, millest olenes rinde varustamine ja vabariigi rahvamajanduse vajaduste rahuldamine.

16. - 17. septembrini 1944 toimus Võrus Eesti NSV Ülemnõukogu korraline istungjärk, kus arutati läbi Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Varese ettekanne " Eesti rahvas Suures Isamaasõjas ja tema põhilised ülesanded võitluses saksa röövvalutajatega praegusel ajajärgul " ning põllutöö rahvakomissari G. Abelsi ettekanne " Saksa okupantide poolt äravõetud maa tagasi-
1 ENSV ORKÄ, f. R-364, nim. 1.s. - ü. 461, l.3.

andmisest talupoegadele ". Ülemnõukogu võttis vastu seaduse, mis taastas 1940. a. maareformiga ettenähtud maata või vähese maaga ning keskmiktalupoegade õiguse maale. Seadus tugines Riigivolikogu deklaratsioonile 23. juulist 1940.a., millega maa oli kuulutatud üldrahvalikuks omanduseks ja nägi ette ka riikliku maafondi taastamise. Ülemnõukogu otsustas tagastada okupatsiooni ajal talupoegadelt ära võetud maad nende seaduslikele valdajatele koos 1944. a. saagiga, samuti karileomad, põllumajanduslik inventar ja muud varad ning jagada uuemaaseajatele osa saksa okupantidele kuulunud ehitusi ja inventari, anda kehvikutele ja keskmikele hoonete ehitamiseks 10000 rbl. krediiti tähtajaga 7 aastat. Erandina otsustati kärpida okupantide aktiivsete tootajate talundeid 5 - 7 hektarini. Koos maaga kuulus tasuta võõrandamisele ka osa nende veeloomadest ja inventarist. EK(b)P Keskkomitee ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ühise määrusega 14. detsembrist 1944 tehti selles seaduses veel mõningaid täpsustusi.

Tööstuse taastamiseks oli vaja arvele võtta terveks jäänud sisseseade, tooraine ja valmistoodang ja asuda purustatud ettevõtete ja tehaste kiirele taastamistööle ja nende käikulaskmisele. Nõukogude Eesti rahvamajanduse taastamisel kuulus eriline osa tööliisklassile, kes Nõukogude valitsuse ja Kommunistliku Partei juhtimisel hakkasid kohe pärast linnade ja maakondade vabastamist terveksjäänud tsehhe ja ettevõtteid käiku laskma.

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on puuda lähemalt valgustada sõjajärgset rahvamajanduse taastamist ja edasiarendamist ning kultuurilist üleschitustööd konkreetse-

malt ühes Eesti NSV maakonnas - Valgamaal. Diplomitöö hõlmab ajavahemikku 1944. a. septembrist, mil Valgamaa vabastati, kuni 1946. a., neljanda viisaastaku esimese aasta käsitlemiseni. See on periood, mis nõudis rahva ennastsalgavaid jõupingutusi sõjapurustuste kiiremaks likvideerimiseks, asutuste ja ettevõtete uuesti käikulaskmiseks, maareformi läbiviimiseks, võitluseks saboteerijate ja metsa põgenenud bandiitidega, kes püüdsid igati takistada nõukogude võimu tugevdamist ja rahva - majanduse arendamist ning mõrvasid paljusid rahva pa - rema tuleviku eest võitlevaid inimesi.

Sel perioodil toimusid suured muudatused inimeste maailmavaadetes. Esialgu oli massides vaja ^{teha} tõhusat selgitustööd, agitatsiooni, et rahvas mõistaks õigesti olukorda, eesseisvaid ülesandeid ning muutuks aktiiv - seks ja teadlikuks parema homse ehitajaks. Suurt tööd tegid rahva haridusliku ja kultuurilise taseme tõstmisel nõukogude koolid ja kultuuriasutused: rahvamajad, raamatukogud, kino, teater.

Töö kirjutamiseks on kasutatud " Ülevaadet Eestimaa Kommunistliku Partei ajalooost "1, Eesti NSV ajalugu², mis aitavad saada ülevaadet antud perioodist. Kirjanduse osas pakkusid abimaterjali veel teosed, " Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941 - 1944"³, N. Karotamme

---

1 Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajalooost, III,

Tln., 1972.

2 Eesti NSV ajalugu, III kd., Tln., 1971.

3 Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941 - 1944, Tln., 1947.

" Uut elu ehitades" ¹ ja "Minevik ja tänapäev" ²

Üsna suureks abiks oli selle perioodi kohaliku ajalehega "Valgamaalane" tutvumine, mille esimene number ilmus 6. novembril 1944^{a.} samuti leidsu materjali üksikutes praeguse kohaliku ajalehe "Kommunist" numbrites. Fotomaterjali esitas abisaajale kohaliku koduleomuseum, kus alles käesoleva aasta märtsi algul avati kaks uut saali Valga rajooni tänapäevast.

Vajalike andmete saamiseks tutvusin Eesti NSV OREKA ja Valga Rajooni Riikliku Arhiivi vastavate materjalidega.

Samuti kogusin mälestusi inimestelt, kes vahetult peale Valgamaa vabastamist võtsid siin aktiivselt osa sõjasaavade likvideerimisest ja üleshitustööst. Nende hulgast mainiksian Valgamaa operatiivgrupi liiget Virve Rätsepat, kes praegu töötab ajalehe "Kommunist" teimetaja asetäitjana, endist partisani ja samuti operatiivgrupi liiget Enn Aasat, kes veel praegugi pensionieas on nõu ja jõuga abiks elanud koduleomuseumil materjalide kogumisel. Oma mälestusi antud perioodist jagasid veel pedagoog - pensionär A. Vallner, endine Valga teater "Säde" näitleja M. Vähi, kes on nüüd juba aastaid juhatanud õpilaste rahvatantsuringi pioneeri-demajas, kirjanik L. Vaher, kes peale sõda töötas Valgas pisut aega haridusosakonna juhatajana ja seejärel asus tööle ajalehe teimetusse, J. Saarmäe, Valga Tarbijate Kooperatiivi kodu - uurimise ringi esimees.

Abimaterjali pakkusid veel EKP Valga Rajoonikomitee endise lektor - konsultandi U. Kinna loeng "25 aastat Valga vabastamisest" ja tutvumine paari keeli kröonikatega /Valga I Keskkool, Valga I 8-kl. Kool/.

---

1 N. Karetamm, Uut elu ehitades, Tln., 1946.

2 Minevik ja tänapäev, Tln., 1960.

I peatükk

NÕUKOGUDE VÕIMU ESIMESED SAMMUD PEALE VALGAMAA VABASTAMIST

1. Nõukogude võimuorganite taastamine ja töölerakendamine

Leningradis moodustati Valgamaa operatiivgrupp, kuhu kuulus 3 endist partisan - Aasa, Enn, Ottender, Ernst ja Leet, Vello ning rühm kommuniste ja kommunistlikke noori, kes juba 1940.a. olid asunud Valgamaal ellu viima rahvamajanduse sotsialistlikku ümberkujundamist, mille katkestas aga 1941.a. alanud Suur Isamaasõda. Operatiivgruppi kuulus umbes 20 inimest.

Üks operatiivgrupi liikmetest, praeguse EKP Valga Rajooni Tööraha Saadikute Nõukogu häälekandja "Kommunist" teimetaja asetäitja Virve Rätsepp meenutab: "Eões operatiivgrupiga tulid ka miilitsa- ja sõjakomissäriaadi töötajad. Leningradist asuti teele ühes Võru- ja Petserimaa grupiga. Liikusime otse rinde järel.¹ Valga operatiivgrupp tuli Restu ja hiljem Sangastesse. Operatiivgrupi liige E. Aasa meenutab, et pidevalt tulistati operatiivgrupi asupaika. Peaaegu igal ööl tuli vahetada kohta. Õnneks ei tabanud heidetud pommid ühtki inimest. Juhtus küll nii, et istuti aidatrepile piima ja leiba sööma, kui samal ajal lõhkes pomm keset õue, mille tõttu piim paksult mulda täis oli ja söömasag rikutud. E. Aasa meenutab ka, et kord läinud 2 ohvitseri läbi põõsaste ja neid tulistati. Üks ohvitseridest sai surma, teisel õnnestus tagasi põõsasse hüpata ja tabada naisterahvas - saksa radist, kes oli liikunud operatiivgrupi kan-

---

¹ Virve Rätsepa suulised mälestused.

nul ja andnud nende asukohta enda õemehele rindel teada.¹ Vabastatud valdades / Kuigatsi, Puka, Sangaste / hakati kohe nõukogude võimu täastama, valiti esimehed valla täitevkomiteed. 19. septembri hilisõhtul jõudis operatiivgrupp Valka. Otse ei saanud tulla, sest Tõlliste sild oli õhku lastud. Üle Emajõe tuldi parve abil ja Valka saabuti Hummulu kaudu. Esimeseks peatuskohaks oli praegune Valga Rajooni TSN Täitevkomitee hoone, millel lehvis siis juba punaarmee laste poolt heisatud punane lipp. Operatiivgrupi liikmed leidsid maja keldrist sõjas ilusasti säilinud kokkupandud lipu ja heiskasid ka ukse teisele poole punase lipu. Algasid päevad täis tõsentsiasmi. Esialgu tuli valdades teha emameodi " luuret " : jälgida, kuidas inimesed saabusid tagasi, sest enamik talusid ja ka linn olid pooleldi inimtühjad, tuli vaagida, keda suunata tööle valdade täitevkomiteedesse; vesteldi inimestega, püüti neid julgustada ja selgitati eesseisvaid ülesandeid. Kuna väga paljud teed ja piirkonnad olid veel miinidest puhastamata, tuli liikuda ettevaatlikult ja esialgu käisid maal ülesandeid täitmas ainult mehed. Juba Sangastes olles moodustati esimesed külavolinikupiirkonnad ja rakendati seal tööle ka valla täitevkomitee. Operatiivgrupi liige, endine partisan Ernst Ottender organiseeris Kuigatsi valla täitevkomitee. Valgas olles moodustati esimeste hulgas Taheva ja Kaagjärve valla täitevkomiteed. 17. oktoobril 1944 kinnitati Valgamaa TSN Täitevkomitee istungil valdade täitevkomiteede esimehed.²

Vahetult peale vabastamist oli Valgamaa TSN Täitevkomitee esimeheks E. Heidemann, sekretäriks R. Tuudelepp, maaosakonna juhatajaks J. Sakna, rahandusosakonna juhatajaks J. Grüner, setsiaalkindlustuse osakonna juhatajaks J. Keerdvee, haridusosakonna juhatajaks L. Kapstas, Valga jaoskonna miilitsaülemaks sm. Seetna, H. Nikker tervis - hoiuosakonna juhatajaks ja Valga Linna TSN Täitevkomitee esimeheks I. Puundersell.³

1 Enn Aasa suulised mälestused.

2 Virve Rätsepa suulised mälestused.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 2, s. -u. 90, l. 108.

Valgamaa TSN Täitevkomitees oli 8 osakonda:

- 1) üldosakond
- 2) plaanikomisjon
- 3) kehakultuuri - ja spordikomitee
- 4) kohaliku tööstuse osakond
- 5) kaubandusosakond
- 6) tööjõu büroo
- 7) repatrieeria
- 8) kohalik õhukaitse¹

Tabel 1.

andmed Valgamaa valdade kohta 1945. a. jaanuaris.²

Jrk. nr.	Vald	Valla täitevkomitee esimees	Elanike arv vallas
1.	Helme	A. Grentsman	3567
2.	Karula	R. Vakk	2750
3.	Hummuli	A. Hansen	1662
4.	Kaagjärve	H. Petersell	1940
5.	Põdrala	Ed. Luik	2180
6.	Vaoküla	J. Säks	1725
7.	Taheva	Ed. Kokk	2227
8.	Sangaste	J. Lõos	3783
9.	Kuigatsi	L. Kaljuvee	3209
10.	Tõlliste	D. Brakman	3011

Seega oli Valgamaal 10 valda, milledest elanike arvu poolest suuremateks osutusid Helme, Sangaste, Kuigatsi ja Tõlliste.

Tähtsat osa riigiaparaadi tugevdamisel etendasid vabariigi parteiorganisatsioonid. Partei hooldises pidevalt nõukogude töö parandamise eest, tegi palju nõukogude aparaadile sobiva kaadri valimiseks ja ettevalmistamiseks. Juhtivate töötajate jaoks organiseeriti järjekindlalt õppusi. Kõigis maakondades ja linnades avati partei õhtukoolid; korraldati süstemaatiliselt poliitiliste teadmiste

1 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 1, s. -u. 103, l. 1.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 1, s. -u. 99, l. 58.

te ja kvalifikatsioonitõstmise kursusi.

EK(b)F Valgamaa Komitee I sekretäriks oli Richard Kurvits, maakonnakomitee instrukteritena peale vabastamist töötasid Enn Aasa, Richard Vill, parteikomitee propagandaosakonna juhatajaks Virve Rätsepp, sõjalise osakonna juhatajaks Kalju Rätsepp, ELKNU Valgamaa Komitee I sekretäriks oli Aida Taavel, II sekretäriks Arnold Laving.¹

Tuli tõsiselt pingutada, et kõik ülesanded saaksid korralikult täidetud. L. Vaher, meenutades kommunistide ja kommunistlike noorte tegemisi - teimetusi, nimetas neid imeväärseteks inimesteks, kes kandsid oma turjal suuri raskusi. Järgnes ju üks kampaania teisele, tavaliselt oli käimas üheaegselt mitu hoogtööd ja igale poole jätkus kommunistide suunavat, abistavat kätt.

Mahvast iseloomustas aktiivsus. Hoogtööpäevakutest oli massiline osavõtt. Päeval käis kibekiire töö, õhtuti koosolekud, mis kestsid sageli peele ööni. Kuna polnud veel vajalikul hulgal sõidukeid, liikusid propagandistid, agitatorid vallast valda enamuses jalgsi või jalgratastel, trotsides halbu ilma ja teisi raskusi.²

Kommunistlikud noored tegutsesid ühiselt kommunistidega. Punaveeride organiseerimisel oli noorte initsiatiivpeamine. Noored olid aktiivsed ka metsatalgude korraldamisel, linnades varemete koristamisel, töös. Nii organiseeriti 1946.a. Valga raudteel komsomoli veduribrigaad, millel oli oma embleem. Valgamaa noored võtsid osa ka shiustöödest Leevakul ning läkitasid oma delegatsiooni ELKNU II kongressile.³

Kõikidest raskustest saadi jagu, sest mõisteti, et olukord nõuab igalt kommunistilt revolutsioonilise valvsuse tõstmist, oskust õieti seletada töörahvale partei otsuseid ja oskust tõsta tööviljakust ning töötava rahva poliitilist aktiivsust. Kahe sõjajärgse aastaga oli Valgamaa parteiorganisatsioon organisatsiooniliselt tugevnenud, oli kasvanud tema autoriteet ja kõvenenud side töörahva

---

1 Virve Rätsepa suulised mälestused.

2 Enn Aasa suulised mälestused.

3 Virve Rätsepa suulised mälestused.

hulkadega. Partei algerorganisatsioonide arv oli kasvanud 3 - kordseks. Kõigis valdades peale Kaagjärve valla ja kõigis tähtsamais ettevõtteis oli moodustatud parteiorganisatsioonid. 1945.a. võrreldes oli 1946.a. parteisse vastu võetud 2 korda rohkem seltsimehi, neist 40 % olid naised.¹

Tõusnud oli kommunistide avangardne osa tootmises, transpordis ja põllumajanduses. Näiteks vedurijuht, kommunist Valkov, oli eesrindlikem vedurijuht kogu raudteesõlmes, kommunist Väike viis oma vagunijärelevaatajate brigaadi esikohale, kommunist Jakobsen organiseeris viljavarumist nii, et tema vastutusel olnud Tantsumäe küla Helmes täitis esimesena riikliku viljavarumisplani. Sarnaseid näiteid võis tuua rohkesti.²

Partei ja nõukogude aktiivi juhtimisel asuti rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise ülesannete täitmisele.

---

1 "Valgamaalane" nr. 151, 18. detsembril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 151, 18. detsembril 1946.

2. Sõjapurustuste likvideerimine ja tööstuse, transpordi ning kaubanduse taastamise esimesed edusammud

Algas rahulik ülesehitustöö. Tehaste taastamine ja vabrikute töölerakendamine teimusi väga keerulistes ja rasketes tingimustes. Absoluutne enamik ettevõtteid tundis teravat puudust toorainest, kütusest ja eriti elektrivoolest. ÜK(b)P Keskkomitee, Nõukogude valitsuse ja vennasvabariikide abiga said Eesti töötajad neist raskustest jagu. Eesti NSV rahvamajanduse ja kultuuri taastamiseks eraldati Liidu eelarvest täiendavalt 300 miljonit rubla.¹ Vennasvabariigid andsid Eesti NSV - le suurt materiaalsel abi. Suur oli abi Eesti energiatäiendamise taastamisel.

Valusalt andis end tunda sõjast tingitud tööjõu kaotused. Töölisklassi oli nõrgestanud ka tootmise desorganiseerimine okupantide poolt. Tööliskadri laialipillutamise

---

¹ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajalehest, III osa, Tln., 1972, lk. 200.

sega kaasnes tööliste kutsealaste vilumuste osaline kaotaminek, sest NSV-esse tulid appi tuhanded töölised, insenerid ja tehnikud teistest liiduvabariikidest.

Vabariigi tööstuse taastamist alustati tehaste ja vabrikute enam - vähem terveks jäänud hoonete ja seadmete arvelevõtmisest ning remondist. Vabastamislahingud käisid alles Eesti NSV saartel, kui mandril juba taastati tööstusettevõtteid, elektrijaamu, raudteid, liiklusvahendeid, linnade kommunaalmaajandust ja elumaju.

Ka Valgamaal asuti kiiresti Valga ja Tõrva linnas ning purustatud tööstuse taastamisele ja käikulaskmisele. Kohe esimestel päevadel peale Valga vabastamist asuti fašistide poolt purustatud ja hävitatud linnaosade taastamisele. Eriti kannatada olid saanud kesklinn ja raudteejaama ümbrus. Taastamis- ja korrastustöödeks organiseeriti pühapäevakud. Nii näiteks võttis 19. novembril 1944. a. pühapäevakust osa üle 200 teenistuja ja töötaja Valga ametiasutustest ja käitistest. Eriti rohkearvuliselt võtsid pühapäevakust osa haridusala töötajad¹.

Kohe peale Valga vabastamist asus töötama artell "Ühiskasu", koondades suure osa üksiktöötajaid Valga linnas. Artellis "Ühiskasu" töötasid töölised mitmes osakonnas, millest esile võis tõsta rätseparte osakonda. Peale nende töötasid veel artellis "Ühiskasu" sadulseppade, kingseppade ja pealissetegijate osakonnad. Juhatajaks oli J. Korb. Raskusi valmistas ruumide kitsikus ja tööriistade puudus².

Kohe esimestel päevadel peale linna vabastamist asuti Valga elektrijaama taastamistöödele. Elektrijaama purustused olid väga suured nii hoonete kui seadmete osas. Esimestel töökuudel oli elektrijaam täiesti sõltuv defitsiitsest kütteainest - diiselõlist. Elektrijaama töölised võtsid aga endale oktoobrikuises setsialistlikus võistluses kohustuseks anda linnale 7. novembril esimest elektrivalgust peale sõda³.

---

1 "Valgamaalane" nr.3, 20. novembril 1944.

2 "Valgamaalane" nr.5, 28. novembril 1944.

3 "Valgamaalane" nr.1, 6. novembril 1944.

Fašistide röövtöö ohvriks oli langenud ka Valga jahuveski, ent pingutava töö tulemusena asus jahuveski taas tööle. Pärast uuesti käikulaskmist töötas veskis kaks töolist ning nende hoolsa töö tulemusel oli jahvatatud peale ekupatsiooni- niaega novembrikuu alguseks 60 tonni vilja¹.

Ligi kahekuulise taastamistöö järel parandati ka Valga lauätehase hoonete ruumid, katused, ukсед ja aknad, tehti tehase platsile aed ümber. Tehase käikulaskmist takistas aga masinate puudus². Tööd alustas ka Valga Peenviina- ja õlletehas, kus 15. oktoobriks 1944 oli 15 töolist, direktor Karl Pärtil juhtimisel. Enamus töolistest oli esialgu veel seotud korrastustöödega³. Valga Ehituskontori direktoriks määrati Eduard Kõnnägi. Ehituskontori esmajärguliseks ülesandeks oli 7. novembriks 1944 lõpetada suuremad ja tähtsamad ehitustööd elektrijaama juures, mida aga täita ei suudetud⁴.

Valga Linna TSN Täitevkomitee otsusega 26. oktoobrist 1944 allutati Valga linnas asuv Valga Mehhaaniline Veeristade Tööstus Valga Ehitusvalitsusele nr.3, arvates 1. novembrist 1944. a. Valga Veeristade Tööstuse direktoriks määrati Hans Hanson. 16. oktoobriks 1944 oli ettevõttes 20 töötajat, Töötulemuste parandamiseks antud ettevõttes tehti ettepanek sisse seada brigaadidevaheline sotsialistlik võistlus⁵. Sotsialistlik võistlus leidis toetust ja poolehoidu kõigis Valgamaa ettevõtteis. Päev - päeva järel kasvas sotsialistlikust võistlusest haaratud tööliste arv.

Pärast EK(b)P Keskkomitee büroo 1944. a. 10. novembri otsust hakati vabariigis tegema suurt tööd maanteede taas-

---

1 "Valgamaalane" nr.2, 13. novembril 1944.

2 "Valgamaalane" nr.8, 9. detsembril 1944.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 1, s. - ü. 100, l. 3.

4 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 314, nim. 1, s. - ü. 3, l. 1.

5 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 1, s. - ü.

tamiseks. Aktiivselt võisteldi maanteede taastamisel ja talveks ettevalmistamisel. Nii käis hoogne sotsialistlik võistlus Taheva, Karula ja Kaagjärve valdade vahel kruusaveos, lumeredelite valmistamises ja sildade ehitamises¹.

Valga Lihakombinaat organiseeriti 1. novembril 1944. a. Tartu Lihakombinaadi tsehhina. Alates 1. jaanuarist 1945. a. oli Valga Lihakombinaat iseseisval bilansil olev ettevõtte. Valga Lihakombinaadi juurde kuulusid Tõrva, Puka ja Antsla tapapunktid. Selle kohta anti välja Eesti NSV Toiduainete-, Liha-, Piima- ja Kalatööstuse Rahvakomissariaadi Liha- ja Piimatööstuse Peavalitsuse juhataja käsk-kiri nr. 48, 30. detsembrist 1944. a.²

Ka selle ettevõtte töölerakendamine nõudis ettevalmistavaid töid. 1. novembrist 1944 algas tõsine töö selleks, et varustada kohalikku elanikkonda liha ja liha-saadustega. Et saada ülevaadet Valga Lihakombinaadi 1944. a. tööst, toon ära järgmise tabeli.

Tabel 2.

Valga Lihakombinaadi tapaaktide kokkuvõte

1. nov. - 31. dets. 1944. a.³

Tapetud	arv	Eluskaal kg	Rbl.	Tapakaal	%
1	2	3	4	5	6
Elusveiseid ja vasikaid					
üle keskmise	6	1806	1824,06	808	45
keskmisi	112	23289	18864,09	10097	43
alla keskmise	47	9542	8106,88	3740	39
	165	34637	26795,03	14645	42
Elussigu					
Rasvaseid	1	126	288,54	94	75
üle keskmise	1	97	202,73	67	69
	2	223	491,27	161	72

1 "Valgamaalane" nr. 7, 6. detsembril 1944. a.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 334, nim. 1, s. -ü. 1, l. 1, 2.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 334, nim. 1, s. -ü. 2, l. 8.

1	2	3	4	5	6
Eluslambaid					
rasvaseid	1	49	54,88	21	43
üle keskmise	2	96	97,92	49	42
keskmisi	122	4224	3801,60	1732	41
alla keskmise	61	1590	1319,70	603	38
	186	5959	5274,10	2396	40
Kanu					
	6	9,85	94,67	8,6	87
Küülikuid					
	1	2,8	4,62	1,2	43

Nagu tabelist selgub, ei suutnud Valga Lihakombinaat 1944. a. ettenähtud plaani realiseerida. Kõige lähemal plaani täitmisele oldi sigade tapas osas, kus plaanist täideti 72 %. Lammaste osas suudeti aga täita vaid 40 % ettenähtust.

Saabus 1945. a., mis nõudis kogu Nõukogudemaal suuri jõupingutusi rahvamajanduse edasisele taastamisele ja arendamisele ning rinde abistamisele sõja võidukaks lõpuleviimiseks. Vabariigi tööstuse ja transpordi taastamise võimaks teguriks oli sotsialistlik võistlus, millest 1945. a. juba enamik töölisi osa võttis. Eriti tähtsaks peeti 1945. a. toimunud üleliidulist sotsialistlikku võistlust võidu auks. Vabariigi partei-, ametiühingute- ja komso- meliorganisatsioonid toetasid aktiivselt meie maa eesrindlike ettevõtete patriotlikku algatust ja taotlesid, et kõik ettevõtted, maakonnad ja vallad, masinatraktori- jaamad ja sovhoosid sellest osa võtaksid. Kuni sõja lõpuni oli sotsialistlikes kohustustes kõige tähtsam koht rinde abistamisel. Sm. N. Karotamm oma kõnes Eesti NSV stahhaanovlaste ja lööktöölise esimesel ülemaalisel nõupidamisel 23. detsembril 1945. a. ütles: " Stahhaanovlaste ülesandeks on oma eesrindliku tööga, oma tubli suhtumisega töösse kaasa tõmmata ka teisi, haarata ka teisi sellesse suurde tööhoogu ja sotsialistlikku töövõistlusesse, mis viib meie rahvamajandust ja kultuuri kiiresti edasi.

Väga tähtis on tööviljakuse tõstmise küsimus. Põhiküsimuseks on tööstuse rekonstrueerimine, tema sisseseadete uuendamine ja moderniseerimine. Teine oluline küsimus on tööliste tööeskuse tõstmine küsimus. Vajalik tööliste vastastikune abi, kogemuste vahetamine."¹

Ka Valgamaal toimus kibekiire majanduse edasise taastamine ja arendamine. Et tõsta tööde kvaliteeti ja parandada töötulemusi, võtsid maakonna ettevõtete juhtivad töötajad järjekindlalt osa mitmesugustest kursustest. Nii näiteks võtsid kuuajalisest kursusest osa Valga Lihakombinaadi direktor ja meistrid - eesmärgiks oli tõsta tootmistehnoloogiat taset².

Selleks, et tõsta tööproduktiivsust ja parandada tööliste palgaalusid, toimus ettevõtetes järk - järguline üleminek tööle tükitöö alusel.

Valgamaa täitevkomitee kohaliku tööstuse osakonna eestvõtmisel asutati ülevalgamaaline tööstuskombinaat, mille majandamisele ja juhtimisele kuulusid veskid, villatööstused, lanavabrikud, harja- ja vilditööstused ning nahaparkimise töökojad Valgamaal³.

Olenevalt taastamistööde edust, rakendati üks ettevõtete teise järel tööle. Kuigi purustused Valga õlletehases olid suured, suutis tehase karastusjookide osakond alustada 10. märtsil 1945. a. tööd⁴.

Valga linna sevitööstused hakkasid valmistama majapidamistarbeid, kuna nende järele oli väga suur nõudmine. Valga turul müüdi kausse, potte, kruuse, vaase jne⁵.

Väärilisel otsustati vastu minna 1. mai pühadele - uute töövõimudega, sotsialistliku võistluse hoogustumisega. 1. mai auks viidi asutuste juures läbi peale tööaega puhastus- ja taastamistöid. Korraldati pühapäevak kesklinna taastamiseks õpilaste aktiivsel osavõtul.

1 N. Karotamm, Uut elu ehitades, Tln., 1946, lk. 332-333.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 334, nim. 1, s. -ü. 3, l. 8.

3 "Valgamaalane" nr. 2, 13. jaanuaril 1945.

4 "Valgamaalane" nr. 35, 26. aprillil 1945.

5 "Valgamaalane" nr. 50, 2. juunil 1945.

Juunis saavutati rida töövõite, millest püüti valgustada kogu Valgamaa elanikkonda. Nii trükiti 21. juuni 1945. a. "Valgamaalase" numbris järgmisi rõõmustavaid uudisi: kuigi Valga õlletehase viinaosakond algas tööd üks kuu pärast teise kvartali algust, oli eesmärgiks täita II kvartali plaan 21. juuliks; Valga lauatchases oli lõpetatud katla ja saeraami remont, 21. juunil tulid tehasesst esimesed lauad vagunite ehitamiseks; tellisetehases oli seni kestnud taastamine, kuid nüüd asuti massilisele telliste ja katusekivide tootmisele¹.

Kohalikust ajalehest võime lugeda rida teisigi saavutusi. Nii näiteks oli Taagepera sanatoorium taastatud ja seal said juba arstiabi üle 50 haige². Valga Autotranspordibaas nr. 9 ületas II kvartali plaani 67 % võrra. Asutustele ja ettevõtetele veeti küttematerjali ja Valga Tarbijate Kooperatiivile kaupu. Peale plaanivedude võttis autobaas osa ka taastamistöödest ja andis autosid teistele asutustele taastamistöödeks abiks³. 15. juunist 1945. alustas Valga mehhaaniline rauatööstus luiskude, kõblaste ja lukkude valmistamist⁴.

Vabariigi rahvamajanduse taastamine ja rinde vajaduste rahuldamine sõltus suuresti transpordi olukorrast. Sõda ja okupatsioon olid sellele väga suurt kahju teinud. EK(b)F Keskkomitee, partei linna- ja maakonnakomiteed võtsid tarvitusele tõhusaid abinõusid raudteede ja maanteed, mere- ja jõetranspordi taastamiseks. Peamised Eesti raudteed taastati lühikese ajaga. Spetsiaalsete üksuste kõrval etendas siin suurt osa kohalike elanike abi. Sageli korraldati puhapäevakuid. Tallinna, Tapa, Tartu, Valga ja Turi raudteesõlmes ja Eesti Raudteevalitsuse juures loodud parteikomiteed tegid raudteelaste hulgas massilist poliitilist tööd, aidates kaasa nende initsiatiivi ja loova aktiivsuse kasvule.

---

1 "Valgamaalane" nr. 58. 21. juunil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 59. 23. juunil 1945.

3 "Valgamaalane" nr. 62. 30. juunil 1945.

4 "Valgamaalane" nr. 63. 3. juulil 1945.

Valga on üsna suur raudteesõlmpunkt. Purustused raudteel olid ka siin väga suured, kuid raudteelased ei löönud raskuste ees kokkuma, vaid alustasid ennastsalgavat tööd. Raudteelasi iseleomustas hea töödistsipliin, ennastsalgav töö ülesannete õigeaegseks täitmiseks, nende aktiivne osavõtt ühiskondlikest sündmustest. Teiste tööde kõrval leiti aega korrastada raudteelaste klubi, kus punanurgas stendidel valgustati pidevalt uusi töövõite, toimusid mitmesugused loengud ja tootmisõupidamised.

Jaama pilesteelt kostis lakkamatult kirvestega raamist ja saagide ühetoonilist sahinat. Siia kerkisid purustatud hoonele asemele uued majad raudteelaste perekondadele.

Valga raudteesõlme töölised asusid sotsialistlikku võistlusse Tartu raudteelastega väärrikaks raudteelaste päeva tähistamiseks. Võeti vastu järgmised töökohustused:

- 1) Ületada igakuune pesuremondiplaan 2 veduriga.
- 2) Viia vedurite seisuaeg ettenähtud ajani.
- 3) Ületada tehnilist kiirust 1,5 km ja keskmist ööpäeva läbijoosu 5 km võrra.
- 4) Vedada vähemalt 15 raskekaalulist rongi.
- 5) Saavutada küttematerjali kokkuhoiu vedurite kütmisel vähemalt 5 %.
- 6) Saavutada 5 min. kokkuhoiu vedureil ekipeerimisel.
- 7) Ületada aasta järeelvaatuse remondi plaan igakuuliselt 105 % võrra.
- 8) Läbi viia täielik välis- kui ka sisevalgustusvõrgu remont.
- 9) Täielikult lõpetada remont pumbamajades talviseks tööks¹.

Raudteelaste hulgast kerkis esile terve rida eesrindlike töölisi. Nii näiteks olid Valga Veduridepoos eesrindlikeks vedurijuhtideks sm. Kõiv ja Laurits, vedurijuhi abideks sm. Tamm ja Ammas, kütjateks sm. Khärman ja Toom².

---

1 "Valgamaalane" nr. 53, 9. juunil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 17, 6. märtsil 1945.

Kaudteel töökodade kollektiividest püsisid kindlalt esikohal treialid meister Põldmaa juhtimisel, II kohal katelsepad meister Talvikuga eesotsas, III kohal tisle-rite kollektiiv meister Keiljani juhtimisel. Märkimisväärselt arenes töö ka vedurite pesuremondikollektiivil sm. Ransojevi juhatusel¹.

Kuid kohaliku tööstuse töös oli ka terve rida ebaõnnestumisi ja puudusi. Sellepärast kirjutati "Valgamaalases", et kohalik tööstus peab parandama otsustavalt oma tööd ja pingutama kõik jõud selleks, et juba 1946. a. alguseks kahekordistada oma toodangut. 1945. a. I poolaasta plaan oli koostatud puudulikult ja oli väiksem kui tööstuste tootlusvõime, sellest hoolimata aga suudeti poolaastaplaan täita vaevaliselt ainult üldsummas. Tööstusartiklite nomenklatuuri osas täideti plaanist aga ainult 40%. Viivitatud ja venitatud oli remondiga. Tõrva jahaveskis oli remont 1,5 kuud, Vaaküla tellisetehases 3 kuud - tegelikult oleks seal mõne nädala töö. Intensiivne ülesehitustöö nõudis iga päevaga rohkem ja rohkem kohaliku tööstuse teeteid. Kohaliku tööstuse senine juhtimine ei kindlustanud aga neid lootusi².

Valga kohaliku tööstuse aktiiv arutas koosolekul läbi puudused ja võttis vastu otsuse, milles mäidati üksikasjalikult ära kõik puudused ja teodi ära abinõud vigade parandamiseks. 1945. a. IV kvartali toodang otsustati tõsta kahekordseks, võrreldes 1945. a. I kvartaliga, täita plaan üldtoodangus kui ka sortimendis, kasutada täielikult ära 1945. a. kapitaalvahutused ja käitiste sisemised resursid. Tuli parandada toodangu kvaliteeti ja alandada omahinda. Vajalik oli rutata remonttöödega ning parandada tööliste ainelist olukorda³.

Paljudes maakonna ettevõtetes viidi läbi majandusliku tegevuse kontrolli puuduste väljaselgitamiseks ja nende likvideerimiseks. Nii näiteks teostatati taoline kontroll

1 "Valgamaalane" nr. 51, 5. juunil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 87,29. augustil 1945.

3 "Valgamaalane" nr. 87,29. augustil 1945.

10. oktoobril 1945. a. Valga Lihakombinaadis, kus tuli esile rida tõsiseid tehnoloogilise protsessi rikkumisi: liha lahtiraiumine ei vastanud NSV Liidus kehtivatele standarditele, subproduktide toorrasva ei korjatud, kogutud toorrasva ei jahutatud külmas vees, mille tõttu rasva kvaliteet langes, ebasanitaarne oli olukord tapamajas. Ettevõttele anti 10 päeva sega leitud puuduste kõrvaldamiseks¹.

1945. a. Valga Lihakombinaadi tegevusest aitab ülevaadet saada järgmine tabel.

Tabel 3.

Valga Lihakombinaadi toodangu kokkuvõte 1945. a.²

Jrk sortimendi nr.	nimetus	Tsentnerid	Rbl.
1.	Loomaliha	44,36	8906,27
2.	Lambaliha	3,75	838,82
3.	Sealiha	51,55	15713,84
4.	Linnuliha	0,10	48,34
5.	Loomaliha subproduktid	7,563	324,55
6.	Lambaliha - " -	0,60	86,05
7.	Sealiha - " -	4,405	653,78
8.	Rasv toidu looma	11,75	3855,65
9.	Lambarasv	2,635	875,35
10.	Searasv	1,32	712,58
11.	Veri	4,03	141,03
12.	Looma kondid	0,31	38,75
13.	Verst "Krakov"	2,76	1511,80

Tabelist nähtub, et lihakombinaat varustas kohalikku elanikkonda kõigi peamiste vajalike lihasaadustega, kaasa arvatud ka verst. Mõne sortimendi juures aga oli toodangu maht aasta kohta veel väike, mis kindlasti ei suutnud rahuldada kõiki nõudmisi. Näiteks oli linnuliha too-

¹Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.334, nim.1, s.-u.3, l. 30.

²Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.334, nim.1, s.-u.4, l. 64.

detud vaid 0,10 tsentnerit, looma konte 0,31 tsentnerit, searasva 1,32 tsentnerit.

Valga Tellisetehas allus 1945 - 1947. a. Eesti raudteele ja tema ametlik nimetus sel perioodil oli Eesti Raudtee Valga Tellisetehas. Ta tootis telliseid ja varustas nendega Eesti NSV-d ja teisi liiduvabariike¹.

Pärast Suure Isamaasõja lõppu oli vaja hakata taastama rahvamajandust kõigis NSV Liidu piirkondades, kus olid ajutiselt võimutsenud fašistlikud okupandid. Taastamistööde ulatus ja järjekord määrati kindlaks NSV Liidu neljanda viisaastaku plaanis.

1946. a. märtsis NSV Liidu Ülemnõukogu poolt kinnitatud viisaastaku plaanis oli peaaüksandeks saavutada tööstuses sõjajärgne tase, seada korda põllumajandus ja ületada seejärel tunduvalt toodangu sõjajärgsed tulemused.

Eesti NSV-s tuli viie aasta plaani kohaselt kõrvuti rahvamajanduse taastamisega ellu viia ulatuslik indus-trialiseerimise programm. Kiire arengutempo pidi tagama Eesti tööstusele Nõukogude vennasvabariikide materiaalne toetus.

Kapitaalmahutuste peasuundade kindlaksmääramisel lähtuti Eesti loodusvaradest ja majandusliku arengu ajaloolisest eripärast. Sõjajärgsel viisaastakul assigneeriti Eesti NSV kapitaalmahutusteks 3,5 miljardit rubla, millest suurem osa oli planeeritud rasketööstuse arendamiseks².

Taastamise, rekonstrueerimise ja uute ettevõtete ehitamise käigus esines palju raskusi. Polnud harvad juhtumid, kus kapitaalmahutusteks määratud summad jäid kasutamata, sest ei jätkunud ehitusmaterjali. Puudust tunti töölistest ning kogunud erialase ettevalmistusega ehitustööde juhtijaid. Esimestel sõjajärgsetel aastatel pidurdas tõsiselt vabariigi tööstuse kasvu ka energia suhteline mahajäämus.

Sõjajärgseil aastail tehti Nõukogude Eestis kapitaalmahutusi ühe elaniku kohta märksa rohkem kui nõukogude Liidus keskmiselt. Suhe oli tollal 100 : 154 Eesti NSV

1 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 701, nim. 1, s. -ü. 1, l. 1.

2 Eesti NSV ajalugu, III kd., Tln., 1971, lk. 570.

kasuks. Kuna Eesti NSV-s tööstus seisis suhteliselt madalamal arenguastmel, siis oli sõjajärgsel perioodil tööstustoodangu kasvutempo siin märksa kõrgem üleliiduliselt keskmisest. Nii moodustas tööstustoodangu kasvutempo 1946. a. 1945. a.-ga võrreldes Eesti NSV-s 66 %¹.

Kui 1945. a. lõpul tootmise põhifondide koguväärtuselt seisis esikohal toiduainete tööstus ja teised kergetööstusharud, siis neljanda viisaastaku lõpuks pidi kaalukauss langema rasketööstusele.

Vaatleme nüüd pisut lähemalt neljanda viisaastaku ülesandeid Valgamaal ja 1946. a. - esimese neljanda viisaastaku aasta tööd.

Kahjud, mis sõjategevus ja fašistlik okupatsioon tegid Valgamaale, olid suured ja sellest lähtudes olid suured ka ülesanded, mis tulid teostada neljanda viisaastaku vältel, et taastada kõik lõhutud rahvamajanduse harud, ehitada üles kõik mahapõletatud hooned ning ületada siis sõjaeelne tase nii tööstuses kui ka põllumajanduses suuremas või väikemas ulatuses.

Neljanda viisaastaku plaan nägi ette Valga maakonnas ja linnas 17,34 miljoni rubla eest kohaliku tähtsusega ehitustöid. Sellele aga lisandus veel 3 miljoni suurune summa, mis suunati Valga maakonda üleliidulisest eelarvest Valga raudteetehaste ja jaamahoone ehitamiseks ning taastamiseks².

Üks esimesi ehitusi, mille juures tööd alustati, oli kitsarööpmeline raudtee veduridepoo. Depoo ehitati endisest ruumikam ja täiendati vastavalt tegeliku elu vajadustele. Peagi said avarad ruumid vagunite tehnilise järelevaatusepunkti töötajad. Kiiresti viidi läbi ajutise vaksalihoone ehitustööd. Kuigi see ei rahuldanud kõiki nõudeid, täitis ta siiski ajutiselt oma ülesandeid. Suuremaks tööks oli veduridepoo ehitamine. Endine veduridepoo purustati sõjapäevil täielikult. Ulatusliku hoone ehitustöö teostati ruttu ja sel tulemusel võidi osa de-

---

1 Eesti NSV ajalugu, III kd., Tln., 1971, lk. 571.

2 "Valgamaalane" nr. 135, 7. novembril 1946.

peost kasutusele võtta juba 1945.a.¹

Nähti ette ehitada viie aasta jooksul Valga linnas 8 ja maakonnas 12 suuremat ja üldise tähtsusega hoonet. Nii alustati 1946. a. trükikoja "Punane Kultuur" hoone taastamisega. Sidekontori ja artelli "Ühiskasu" majad olid antud projekteerimisele ja nende ehitamine pidi algama 1948. a. Samal ajal oli ette nähtud alustada ka Valga linna pesumaja ehitamist. Viisaastaku vältel oli vaja üles ehitada Tõrva kultuurimaja, Koikküla, Tõrva, Tsiirgulinna ja Pikasilla mittetäielike keskkoolide hooned ning Valga ja Tõrva linnades taastada 5500 m² elamispinna. Lisaks oli ette nähtud toota 9 miljoni rubla eest ehitismaterjali individuaalelamute ja uute taluhoonete ehitamiseks.²

Kodanlikul ajal vaadati Valgamaale kui piirijärsele kolkale. 4-ndal viisaastakul nähti siin ette aga oma kohaliku tööstuse arendamine. Pearõhk maakonnas oli asetatud taiduainetetööstusele. 1946. a. kevadel alustati konservitööstuse rajamist. 1950. aastaks oli ette nähtud toota kogu tööstustoodang Valgamaal 7,5 - le miljoni rublale.³

Artell "Ühiskasu" planeeris 1945. a. oma toodangu 400000 rublale, 1946. a. aga nähti ette toota kaupa juba 760000 rubla eest. Kui asutamise algul oli artellis 4 osakonda, siis 1946. a. 11 osakonda. Artelli algpäevil oli 12 töölisi, 1946. a. - 95 ja nähti ette artellitöö edasist laiendamist.⁴

Ajalohes "Valgamaalane" kirjutati elanikkonnale: "Võitlus viisaastaku plaanide täitmise ja ületamise eest on võitlus meie endi materiaalse heaolu tõusu eest, see pärast alustagu iga töötaja, ükskõik millisel tööalal teha ei töötaks, oma isikliku tööplaani täitmist. Iga ük-

1 "Valgamaalane" nr. 85, 14. juulil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 135, 7. novembril 1946.

3 Sealsamas.

4 "Valgamaalane" nr. 21, 17. veebruaril 1946.

siku töötaja töö on tähtis selles suures grandioosses töös. Me peame sõjaseelse teodangu taseme ületama viis-aastaku lõpuks poole võrra¹.

Lähemateks ülesanneteks olid:

- 1) Kiiresti ja täielikult taastada Valga ja Tõrva linnad, samuti asulad ja alevikud, millised purustati ja rüüstati fašistlike okupantide poolt. See kõik tli taastada 3.- 4 aastaga, taastada nii, et kõik uuesti ehitatu oleks parem ja ilusam, kui ta seda oli varem.
- 2) Juba lähemal ajal viima Valgamaa tööstus sõjaseelsele tasemele. Pidades silmas töötava rahva vajadusi pidi ehitama uusi laiatarbekaupu tootvaid tööstusi ja ettevõtteid.
- 3) Pidi võitlema selle eest, et maakonna töötav rahvas saaks elada kultuuriselt ja jõukalt².

Ka 1946. aastal ei läinud kaugeltki kõik libedalt. Terves reas ettevõtete töös esines puudusi (toiduainete kombinat, metsatööstuskeskus, õlletehas, eriti halb oli aga olukord tööstuskombinaadis). Peamiseks ebaedu põhjuseks kehaliku tööstuse ettevõtete plaanitaitmises oli hämmiselt halb planeerimine, töö organiseerimatus ja sagedane finantsdistsipliini rikkumine, mille tagajärjel paljudel juhtudel töötajad ei saanud õigeaegselt kätte oma töötasusid. Seetõttu oli ka töödistsipliin paljudes ettevõtetes nõrk, tööviljakuse tõstmiseks organiseeritud sotsialistlik võistlus formaalne³.

Teon siinkohal mõned konkreetseid näited eelneva jutu kohta.

1. juunil 1946 alustas taastatud Teirgulinna Telliste tehas telliste tootmist. Ent tööd halvas tunduvalt direktor J. Saluveri hooletu suhtumine oma kohustustesse. Paldad ja normid jõudsid töölisteni suure hilineamisega, töölistel puudus majutuspaik. Olukorra parandamiseks sm. Saluver vallandati. Tema asemele määrati Ivan Petuhov, kes

1 "Valgamaalane" nr. 34, 20. märtsil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 27, 3. märtsil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 143, 29. novembril 1946.

ehitas kohe töölistele ühiselamu. Nüüd otsustati alusta -
da sotsialistlikku võistlust järgmiste kohustustega:

- 1) Ületada päevased töonormid 35 % võrra.
- 2) Rangelt kinni pidada töödistsipliinist.
- 3) Vahendada praaki 10 % võrra.
- 4) Organiseerida pidevalt tööd töötajate ideelis - poliitiliste teadmiste ja tööalase kvalifikatsiooni tõstmiseks.
- 5) Asuda savinõude tootmisele. Vastava ahju puudumisel põletada neid esialgu tellisepõletamise ahjus¹.

Toodangu omahinna alandamine tööjõu ratsionaalse kasutamise ja kütteainete kokkuhoiu arvel oli neljandal viisastakul tööstusettevõtete tähtsamaid ülesandeid, millele tuli osutada tõsist tähelepanu.

Valga õlle- ja Peenviinatehas oli aga pidevalt kütteraskustes. Põhiliseks kütteaineks seal oli põlevkivi. Aurukatla küttekolle võimaldas kasutada ainult jämedatuki - list kivi. Kuna aga tehasele saadetud põlevkivi oli enamuses peeneteraline, läks kütteainet $\frac{2}{3}$ kaotsi. Kütete ebaratsionaalne kasutamine ei jätnud mõju avaldamata toodete omahinnale. Olukorra parandamiseks oli vajalik kiiresti ehitada eelkütte, nagu see oli juba tehtud Valga elektrijaamas².

Juhtkonna ükskõikse suhtumise tõttu ei täitnud pidevalt plaane ka Valga Tööstuskombinaat³.

Kuid Valgamaa kohalik tööstus saavutas ka rea toremaid tulemusi. Enne 1. mai pidustusi 1946. a. raporteeris rida ettevõtteid oma tööülesannete edukast täitmisest.

Nii näiteks õhutas maisealne sotsialistlik võistlus lauatehase töötajaid saavutama kuuplaani ennetähtaegset täitmist.

aasta algusest maipühadeni oli autobaas täitnud tööülesanded vedude osas 145 % ja reisijate veo osas 210 % ulatuses. Oli tahe võita kõik raskused ja töötada neljandal viisastaku esimesel aastal paremini kui kunagi varem⁴.

1 "Valgamaalane" nr. 104, 28. augustil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 109, 8. septembril 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 130, 27. oktoobril 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 52, 1. mail 1946.

Õlletehase aprillikuu tööplaani täideti 130 % suuruses juba 20. aprilliks. Aprillikuu jooksul toodeti 40000 liitrit limonaadi¹.

Ka raudteesõlmelised täitsid ausalt endile võetud kohustused:

- 1) üksteise võidu veeti raskekaalulisi ronge
- 2) küttelao töölisel andsid 2 normi vahetuses²

Valga elektrijaam täitis 1946. a. I kvartali plaani elektrienergia tootmise alal 121 % - liselt. Selle töö eest määrati elektrijaamale MK(b)P Valgamaa Komitee rändlipp. Kui 1945. a. puudus Valga elektrijaamal veel katuse, monteeriti masinad paigale lageda taeva all. Sageli töötati 14 - 16 tundi järjest, aurumasinate taastamisega üheaegselt ehitati neile ka eelkütte seadeldised, mis võimaldasid kasutada peent põlevkivi. Põlevkivi kõrval kasutati ka turvast, mida saadi kohalikust Kuiksilla turbarabast. Tänu sellisele ennastsalgavale tööle hakkas elektrijaam andma õppäev läbi voolu. Kollektiivi tubli töö tulemusena ületas elektrijaama võimsus 1946. aastal 1945. a. taseme kahekordselt³.

Raudteelased saavutasid ühe võidu teise järel. Nende sotsialistlik võistlus hoogustus eriti raudteelaste päeva eel, mõisteti oma suurt tähtsat ülesannet rahvamajanduse edasiarendamisel.

Raudteelaste päeva auks pühendatud koosseisul ütles sm. s. tuudelepp: "Raudteetranspordil on uue viisaastaku plaani täitmisel eriti tähtis osa. Raudtee peab viisaastaku plaanis ettenähtud suurte kapitalmahutuste jaoks tarvisminevaid materjale õigeaegselt kohtadele toimetama ja hoolitsema selle eest, et meie tööstuse üha suurenev toodang jõuaks kiiresti tarbijateni, seepärast peame kõik eriti hästi töötama ja andma kõik jõud tööplaanide ennetähtaegseks täitmiseks ja ületamiseks."⁴

1 "Valgamaalane" nr. 52, 1. mail 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 52, 1. mail 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 101, 21. augustil 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 94, 4. augustil 1946.

Oktoobris saabusid kõige pingsamad tööpäevad, mil kõik lüngad, mis seninõu töödes esinenud, tuli lühima ajaga likvideerida. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäev pidi saama kõigile Valgamaa töötajale ja talupoegadele võimsaks pidupäevaks, mil võidi raporteerida, et oli aega täidetud oma lubadused kodumaa ees.

Seepärast oli nõukogude aktiivil nii tööstuses kui ka põllumajanduses ülesandeks organiseerida kõik jõud oktoobripühade-else sotsialistliku võistluse innustamiseks ja juhtimiseks, nii et töotagajärjed kasvaksid iga päevaga. Lähenevad pühad kohustasid olema stahhaanovlikul valvel oma tööpostil, iga tööpäev, iga tund tuli 100% - liselt ära kasutada, et anda rohkem kohaliku tööstuse saadusi.

Valgamaa kohaliku tööstuse ettevõtted võtsid need tööks- pidamised omaks. Valgamaa Teedeosakonna töötajad kohustusid lõpetama maanteed talvekorda viimise veel enne oktoobripühi, sõlmiti sotsialistliku võistluse lepingud üksikute teemeistrite vahel ja autojuhid võtsid kohustuseks täita päevast päeva vedude plaanid 1,5 - kordselt¹.

Töösaavutuste pidev tõus Valga raudtee depoos näitas, et töötajad olid haaratud sotsialistlikust võistlusest, suurendades järjest oma saavutusi, et väärikalt vastu minna lähenevale suurele pidupäevale².

Ka Valga Autobaasis tööpinge suurenes. Iga töötaja asus töövalvele, et kogu kollektiivi töö oleks edukas. Linna küttega varustamine lubati täita ennetähtaegselt³.

Juba 1946. a. oktoobrikuu teisel poolel võidi teatada, et Valgamaa kohalik tööstus on viisaastaku esimese aasta plaaniülesanded mitmel alal edukalt täitnud.

Ehitusmaterjalide osas oli ületatud saematerjali tootmise aastaplaan, kusjuures ainult uusmaasajatele ja väikekohapidajatele ning neile, kelle hooned hävisid lahni - gutegevuse tagajärjel, oli valmistatud 1200 tihumeetrit

---

1 "Valgamaalane" nr. 123, 12. oktoobril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 123, 12. oktoobril 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 123, 12. oktoobril 1946.

saematerjali. Eriti hästi töötas Tõrva lauavabrik, kus oli ületatud kogu aasta toodanguplaan 125 %. Saematerjalile li- saks oli antud üle plaani telliseid, katusekive ja ahjupit- te¹.

Masskaupade tootmise alal olid paremini töötanud plekk - toodete töökojad. Seni oli värvitud ja viimistletud 18400 m kangast. Lõngaketramise - ja kraasimise tööstused olid täitnud kogu oma aastaplaani, tootes tellijatele 18000 ki - logrammi villast lõnga².

Ka Valga Lihakombinaat oli tõhustanud oma tööd.

Tabel 4.

Valga Lihakombinaadi toodang 1946. a.³

Sortimendi nimetus	Kogus (tonn)
1	2
Suursarvloomaliha	
üle keskmise	3,671
keskmisi	93,812
alla keskmise	18,014
lahja	0,226
Sealiha	
poolrasvane	1,352
lihasea	13,906
peekon	-
Väikeloomaliha	
üle keskmise	0,109
keskmisi	10,309
alla keskmise	3,500
Subproduktid	
suurlooma 1. kategooria	5,757
suurlooma 2.,3.,4. kategooria	19,135
sea 1. kategooria	0,756
sea 2.,3.,4. kategooria	1,885

1 "Valgamaalane" nr. 126, 18. oktoobril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 126, 18. oktoobril 1946.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.334, nim.1, s.-ü. 6,1.29.

1	2
lamba 1. kategooria	0,661
lamba 2.,3.,4. kategooria	2,319
Nahad	
suurloomad	2385 tükki
sea	56 tükki
lamba	1079 tükki
Sooled	
suurloomad	718 komplekti
sea	294 komplekti
lamba	1079 komplekti

Kui võrrelda 1946. a. toodangut 1945. a. omaga, siis on tõus märgatav, nii selgub tabelite 3 ja 4 andmete kõrvaldamisel, et kui 1945.a. toodeti loomaliha 4,436 tonni, siis 1946.a. 115,723 tonni, 1945.a. toodeti sealihaga 5,155 tonni, 1946.a. aga 15,258 tonni e. peaaegu 3 korda rohkem. Seega suutis lihakombinaat juba tunduvalt paremine rahuldada 1946.a. elanikkonna nõudmisi.

Kõrge kvaliteedilise kauba töötlemise ja väljalaskmise kindlustamiseks, eriti eksportkauba alal, pidi Valga Lihakombinaat 1946. a. lõpul üle andma sooltesehhi Vabariigi Soolte Varumise Kontorile¹.

Tööstuse taastamise, rekonstrueerimise ja industrialiseerimise käigus leidsid tööliiklasis aset sügavad kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed muutused. Et luua tööstustöölise alalist kaadrit, võeti tarvitusele abinõusid tööliste elamistingimuste parandamiseks, avati lasteaed ja sõimi ning sööklaid, laiendati elanikkonda teenindavate asutuste võrku.

Enamik uutest töolistest olid kutseta. Neile hakati eriala õpetama tootmistöö käigus, kus sai väljaõppe ligi 5/6 uutest tööstustöolistest. Nii kasvas kvalifitseeritud töölise osatähtsus. Rõõbiti tööalase väljaõppega toimus ka töötajate poliitiline kasvatus ja üldise sihtmaringi avardamine. Suur osa töölise suunamisel ja nende olmetin-

¹ Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.334, nim.1, s.-ü.5, l.18.

gimuste parandamise eest peetava töö organiseerimisel et-
tendasid ametiühingud. Töölise teadlik suhtumine eessee-
vatesse ülesannetesse väljendus sotsialistliku võistluse
arengus, millega püüti kaasa aidata tehnilise progressile
ja tootmise organisatsioonilise külje täiustamisele. Set-
sialistliku võistlusega oli lahutamatult seotud ka ratsio-
naliseerimine, mille eesmärgiks on täiustada tootmise teh-
nilist või organisatsioonilist külge. Ratsionaliseerijate
arv töötajate hulgas kasvas pidevalt.

Rahva paremaks teenendamiseks seisis vastuusrikas töö
ees ka maakonna kaubanduse organiseerimisel. Tuli kaotada
järk - järgult kõik eraärid ja panna tugev alus nõukoguli-
ku kaubanduse arengule.

23. augustil 1944 - kohe pärast Puka vabastamist - al-
gas kooperatiivkaubanduse korraldamine, mille juhiks oli
Karl Peterson, kes oli määratud Valgamaa Tarbijate Koope-
ratiivi Liidu esimeheks. Esimestena löid organiseerimis-
töödele kaasa endised kooperaatorid Meerik Keesson ja Ella
Unglā. 1. septembril 1944 oli Puka kooperatiivis juba 280
liiget ja töötas 1 kauplus¹.

Peale Valga vabastamist suudeti linnas väga lühikese
ajaga leida ruumid, hankida sisustus ja kaubad. Valga Tar-
bijate Kooperatiiv "Koit" moodustati 26. septembril 1944
ja ta kuulus Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku
Liidu süsteemi, otsealluvusega Valgamaa Tarbijate Koope-
ratiivide Maakondlikule liidule. Juhatus ja kontori asu-
kohaks sai hoone Kesk tn. 35 (praegune Lenini tänav). Koo-
peratiivi juhtimisaparaadi koosseisu kuulus 1944. a. 15
inimest². Täastati endiste liikmete liikmeõigusi ja värvati
uusi liikmeid. Juba oktoobris 1944 oli kooperatiivil 672
liiget. 1944. a. IV kvartali jaekäive oli 17400 rubl.³
Kooperatiivi ülesandeks oli avada kauplusi, sööklaid ja
müügipunkte Valga linnas ja Valga maakonna Töliste, San -

1 "Kommunist" nr. 90, 4. augustil 1973.

2 Valga Tarbijate Kooperatiivi ajalooline ühend, l.1.

3 "Kommunist" nr.90, 4. augustil 1973.

gaste, Karula, Tahva ja Kaagjärve vallas elanikkonna kaubanduslik teenendamine, organiseerida põllumajandussaaduste kokkuostu, arendada tööstustegevust kohaliku tooraine baasil ja organiseerida elanikkonna teenindamiseks teenustööettevõtteid.

moodustamisel kuulusid kooperatiivile kauplus nr.1 -

Kesk tn. 33/35

kauplus nr. 2 - Võidu tn 14

Sangaste, Laanemetsa, Karula, Tagula ja Laatre kauplused.

söökla nr. 1 - Võidu tn.6

söökla nr. 2 - Võidu tn.1

Kaupluste ja teenustöökodade arv suurenes järjest ja 1.

jaanuari 1945. a. seisuga kuulusid kooperatiivile juba järg-

mised ettevõtted ja kauplused:

kauplus nr. 1 - Kesk tn. 35

kauplus nr. 2 - Võidu tn. 14

kauplus nr. 3 - Võidu tn. 28

kauplus nr. 4 - Lai tn. 22

kauplus nr. 5 - Võidu tn. 36

kauplus nr. 6 - Võru tn.21

kauplus nr. 7 - Nõukogude tn. 49

kauplus nr. 8 - Võidu tn. 30

kauplus nr. 9 - Võidu tn. 25

kauplus nr. 10 - Tartu tn. 28

kauplus nr. 11 - Võidu tn. 26

Lihakauplus nr.1- Võidu tn. 32

Maal kuulusid Valga kooperatiivile Sangaste, Hargla,

Laatre, Kaagjärve, Laanemetsa, Karula, Tagula kauplused.

Kooperatiivile kuulusid ka Valgas:

juuksuritööstus - Võidu tn. 33

lukusseepakaalutöökoda - Nõukogude tn. 5

rätsepatöökoda - Kesk tn. 29

kingseppade töökoda - Sepa tn. 2

savitööstus - Viljandi tn. 2

tisleritöökoda - Võidu tn. 36

sepi-koda - Ala tn. 1

veski - Tartu tn. 14

aiandusettevõte - Kase tn. 3

põllumajanduslik abimajand	- Tartu tn. 61
leivatööstus nr. 1	- Kesk tn. 34
leivatööstus nr. 2	- Nõukogude tn. 27
leivatööstus nr. 3	- Lai tn. 22
leivatööstus nr. 4	- Lai tn. 2
leivatööstus nr. 5	- Võru tn. 21

1945. a. avati veel Valgas kauplused nr. 12 (Võidu tn. 21) ja nr. 13 (Võidu tn. 17).

Tagula kauplus anti üle Savitööstus "sojuzutiil" ile, sepihõõda invaliidide artellile ja likvideeriti lukussepa-kaalutöökoda. 1946. a. jäi olukord eelmise aastaga sarnaseks¹.

Esialgul avatud 2 sööklad Võidu tänavas olid küllalt ruumikad, kuid remoniti ja sisustamisega oli raskusi. Esimesena sai tööd alustada söökla nr. 2, kus esimeseks juhatajaks oli alates 1. oktoobrist 1944 kuni 1. märtsini 1945 Pettai, Marie. Kuus, Johannes oli 24. septembrist 1944 kuni 9. juulini 1945 kooperatiivi abikäitiste instruktoriks. Temale allusid ka sööklad. Sööklate tööga neil aastail jäädgi rahule².

Palju oli muutunud kahe aasta ja mõne kuuga, mis oli möödunud Valgamaa vabastamisest. Tänu meie partei ja nõukogude organite aktiivsele organiseerimistööle ja tegevusele saavutati edu ja suudeti raskustest üle saada. Juba selle üsnagi lühikese aja jooksul ilmes väga selgesti nõukogude plaanimajanduse elujõud. Ettevõtetes oli suudetud purustused likvideerida ja neis käis kindlas rütmis tootmistegevus. Iga kuu ja kvartaliga oli märgata töötulemuste paranemist ning tööliste aktiivsuse tõusu. Ja kuigi esines veel raskusi, mõisteti et ühiste jõupingutustega suudetakse ka need võita.

Linnaelanikkonna toiduainetega ja ettevõtete toorainega varustamine sõltus väga suurel määral olukorrast põllumajanduses, mida vaatleme järgmises peatükis.

---

1 Valga Tarbijate Kooperatiivi ajalooline ühend, l. 2.

2 Jaan Saarmäe suulised mälestused.

II peatükk

ESIMESED SÕJAJÄRGSED AASTAD MAAL

1. Maareform ja võitlus sabotaazi ja banditismi vastu

Põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine on üks sotsialismile ülemineku seaduspärasusi. Põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel juhindus EKP Lenini sotsialistlikul ümberkorraldamisel juhindus EKP Lenini kooperatsiooniplaanist, toetudes liiduvabariikides kolhoosikorra üleshitamise kogemustele ja arvestades põllumajanduse arengu ajaloolisi iseärasusi Eestis.

V.I. Lenin pidas töötava talurahva paljumiljoniliste hulkade kaasatõmbamist sotsialistlikku suurpõllumajapidamisse sotsialismi võidu vältimatuks tingimuseks.

V.I. Lenin soovitas töötava talurahva tuleviku ühiskondliku tootmisega. Ainaks teeks, mille kaudu väikekaubatootlik talumajapidamine pääseb viletsusest, pidas ta üleminekut kollektiivsele suurmajapidamisele.

Põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine on keeruline ülesanne, sest see on seotud väikeomanike tohutu hulga üleviimisega sotsialistlikule arenemisteele. Sellepärast nõuab see igakülgset materiaal - tehnilist, ideoloogilist ja poliitilist ettevalmistust ega talu kiirus - tamist. Eestimaa Kommunistlik Partei arvestas neid asjaolusid oma tegevuses nii 1940.a., kui ka sotsialistlikule üleshitustööle tagasipöördumisel pärast Eesti vabastamist hitlerlikest okupantidest.

Kodanliku maareformi tulemusena hakkasid tekkima eesti suurmaomanikud balti saksa mõisnike asemele. 1939. a. oli üle 30 - hektariliste talude kaas juba 52,6 % maast. Väike- ja keskmised talud jäid maksu- ja ostuvõlgade tagajärjel kiratsema.¹

Pärast nõukogude võimu kehtestamist 1940. a. algas ka ettevalmistus maareformi teostamiseks. Maareformi läbiviit-

¹ H. Karotamme, "Uut elu ehitades", Tln., 1946, lk. 101.

nisele tõmmati hulgaliselt kaasa maatöölise aktiivi, ulatuslikult kasutati spetsialistide ja maamõõtjate abi.

Valgamaa jõudis esimesena Eesti NSV-s maareformi teostada. Valgamaa kulaklusele anti tõsine hoop. Majapidamiste üldarv kasvas 5081 - lt 6425 - ni. 1344 uut talu rajati põhiliselt endistelt suurtaludelt võõrandatud maa arvel. Peale selle said juurdelõiget üle 1100 väikemaapidaja. Kokku jagati välja 28378 hektarit maad.¹

Sõda tekitas põllumajandusele tohutut kahju. Külvipind Eesti NSV-s kahanes 24,2 % võrra - 918400 hektarilt 1940. a. 696500 hektarile 1945. a. Suure kaotuse osaliseks sai ka Eesti traditsiooniline põllumajandusharu - karjakasvatust: veiste arv kahanes 24 % võrra, sigade arv vähenes 38,5 % võrra, lammaste arv 18,9 % võrra, hobuste arv 19 % võrra. Üldse vähenes põllumajanduslik tootmine Eestis sõja - aastate vältel poole võrra.²

Vanemates Nõukogude vabariikides, kus kolhoosikord oli ammu enne sõda võidule pääsenud, taastati kolhoosid vabastatud territooriumil kohe. Eesti NSV-s enne sõda kolhooseteatavasti peaaegu ei olnudki, talurahvas koosnes üksiktalunikest. Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine ei saanud toimuda ka esimestel sõjajärgsetel aastatel. Vabariigi parteiorganisatsiooni peamiseks ülesandeks külas olisid nõukogude maareformi taastamine, hitlerlike okupantide ja nende käsilaste poolt äravõetud maa tagasiandmine töötavale talurahvale ja tema abistamine majanduse taastamisel. Juba aastatel 1944 - 1945 tehti ära põhiline töö töötava-

le talurahvale maa tagasiandmisel.

Valgamaa TSN Täitevkomitee istungil 17. oktoobril 1944 kinnitati Valgamaa valdade vähese maaga talupoegade maaga varustamine komisjon, eesotsas Valgamaa TSN Täitevkomitee esimehe Ernst Heidemanniga.³ Valdades alustasid tööd maakorralduskomisjonid ja Kaagjärves.

1 "Kommunist" nr. 146, 10. detsembril 1970.

2 Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo kohta, III, lk. 1972, lk. 251.

3 U. Kinna suulised mälestused.

Hummulis ning Kuigatsis asuti kohe tegelikule maa tagasiandmisele, et oleks võimalik juba sama aasta sügisel põldudel sügisküüdi teostada.¹

Kohalik ajaleht kirjutas: "Valgamaa ei taha maade ja -gamises jääda viimaseks, vaid peab maareformi kiiremini läbi viima kui mujal. Valgamaa kehvikud ei tohi uskuda saksa valet propagandat ja võtavad maa, et saaks talvel asuda ehitusmaterjali muretsemisele".²

Detsembrikuu alguseks oli Valgamaal esitatud maasoovi-avaldusi 2773, rahuldatud 2237 maasoovijat 20535 hektariga, sellest 12000 hektarit põllumaad.³

15. detsembriks 1944 oli Valgamaa maakorralduskomisjon kinnitanud 2736-le maatamehele ja kehviktalupojale kokku 28622 hektarit maad, mis võeti ära külakurnajatelt ja fašistide sabarakkudelt. Lisaks maale varustati uusmaasaajaid inventari, vilja ja põllutööriistadega. Eriti edukalt kulges maaküsimuse lahendamine Kuigatsi ja Hummuli valdades.⁴

Rahuloluks maareformi ellurakendamisega polnud aga mingit põhjust. EK(b)P Keskkomitee pleenumil 1944.a. detsembris leiti, et partei ja nõukogude asutused on maa tagasiandmisel tegutsenud liiga aeglaselt, ei ole mobiliseerinud küllalt energiliselt kehvikute ja keskmiktalupoegade hulki. suurema edu saavutamiseks maal tuli tugevdada maa-aktiivi. seniks polnud veel loodud tihedaid sidemeid talurahvamassidega. Valla täitevkomiteede juurde tuli luua kehvikutest aktiiv. Täitevkomiteede juurde soovitati luua maa-, kultuuri-, noorsoo-, revolutsioonilise seadusandluse kontrollimise, rahandus- ja teised komisjonid. Tuli jälgida, et need komisjonid tegutseksid täieliku vabatahtlikkuse printsiibil. Neisse tuli aktiivselt kaasa tömmata maa haritlaskiit.⁵

---

1 "Valgamaalane" nr. 1, 6. novembril 1944.

2 "Valgamaalane" nr. 3, 20. novembril 1944.

3 "Valgamaalane" nr. 7, 6. detsembril 1944.

4 "Valgamaalane" nr. 9, 20. detsembril 1944.

5 "Valgamaalane" nr. 2.13. jaanuaril 1945.

Maareformi teostamine ja vabariigi põllumajanduse kollektiviseerimise ettevalmistamine toimus terava klassi - võitluse olukorras. Kulakud ei lahkunud vabatahtlikult oma senistest positsioonidest, vaid püüdsid ükskõik mis - suguse hinnaga säilitada rohkem maad, põllumajanduslik - ku inventari, kariloomi ja takistada uusmaasaajatel ma - janduslikku tõusu. Kulakud ja muud kodanlik - natsionalist - likud nõukogude - västased elemendid püüdsid igati takis - tada eesti talurahva üleminekut sotsialistliku arengu - teele ega pörganud sealjuures tagasi isegi külaaktiivis - tide mõrvamisest. Hoogustus kodanlik - natsionalistlike jõukude kuritegevus. Valgamaal tapsid bandiidid 3. veeb - ruaril 1945. a. Kuigatsi valla täitevkomitee liikme Jaan Keppeli, 6. septembril 1945. a. Taagepera valla külavoli - niku abi Ervin Järve koos abikaasa Lindaga, 5. oktoobril 1945 mõrvati koos abikaasaga Hummuli valla maakorraldus - komisjoni esimees August Undla, 15. oktoobril 1945 mõr - vati Taheva valla komsomoliaktivist Hugo Pallu, 9. juu - lil 1946. a. Kaagjärve valla parterg Jaan Kirt ja sama valla täitevkomitee esimees Peeter Sinev.¹

Bandiidid varjaid endid Taheva ja Vaaküla metsades. Taheva metsapunkti kuuri akla oli neil tehtud salapun - ker. Saangaste vallas olid bandiidid valmistanud endile punkri puuriistade vahele. Neil ei õnnestunud end kuigi kaua varjata. Bandiitide tabamiseks korraldati üks haa - rang teise järel ja nii puhastati varsti ümbruskonna metsad neist.²

Avaliku terrori kõrval arendasid kulakud ka varjatud heitlust. Nad püüdsid küll otsese pettuse, küll kavalu - sega oma talusid ja vara säilitada. Nad püüdsid igati kõrvale hoiduda riiklike müüginormikohustuste täitmisest, varjasid vilja ja loomi. Toon siinkohal konkreetseid näi - teid.

Taheva vallas "Karjalaine" talupidaja Lucia Adel väitis,

---

1 Valga Rajooni Koduloomuuseumi materjalidest.

2 Enn Aasa suulised mälestused.

et tal on 1 lehm ja 1 mullikas. Kontrollimisel selgus, et oli tegelikult 3 piimaandjat lehma. Piimanormi polnud see talupidaja veel täitma asunudki.¹

Kriminaalvastutusele loomade varjamise eest ja riiklike normide täitmata jätmise eest võeti Kuigatsi valla kodanik Peeter Kivi, Tõlliste valla talupidaja Abel, Kaagjärve valla märuti küla talupidaja August Jaan.²

Valga rahvakohtus arutati mitmete talupoegade kuritahtlikku viljavarumisplaanidest kõrvalehoidmist. Viljavarumise saboteerimise pärast karistas rahvakohus Kaagjärve valla kulaklikku talupidajat Elsa Paapi 5000-rublalise rahatrahviga, Karula valla talupidajat Lebedev, Akimi 5850-rublalise ja Taheva valla talupidajat Ivan, Alfredi 3500-rublalise trahviga.³ 1,5 aastat vanglakaristust kogu varanduse konfiskeerimisega määrati riiklike müügikohustuste sihilikule saboteerijale Emma Kruusile Helme vallast.⁴

Mõned kulakud jätsid osa maast nimelt sööti. Nii jättis maad sööti, sügisel võltsis aga veel andmeid Juhan Kreebs Pukast. Teda aitas seejuures masinist Tupp (Kui - gatsi hobulaenutuspunkt), kes märkis "heamehe" poolt masinatšekile vähem vilja kui tõeliselt peksti.⁵

Valgamaa varumisvolinik tegi kõikide valdade varumisagentidele korralduse sundkorras teravilja - ja kartuliniormide sissenõudmise talupoegadelt, kes tähtajaks oma kohustusi ei täida, vaatamata sellele, et neile on antud ametlik hoiatus. Nii nõuti sisse Vaeküla valla talupidajalt S. Rigasilt 700 kg vilja, R. Jäneselt 502 kg ja J. Usertilt 406 kg vilja normivõla katteks.⁶

Maareformi ellurakendamisel esines vigu. Tihti maa võõrandamisel jäeti nende endistele omanikele alles just talu südamik - kõige paremad põllumaad, näiteks Põdrala

1 "Valgamaalane" nr. 63, 26. mail 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 70, 9. juunil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 156, 30. detsembril 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 125, 16. oktoobril 1946.

5 "Valgamaalane" nr. 128, 23. oktoobril 1946.

6 "Valgamaalane" nr. 123, 11. oktoobril 1946.

vallas Naistemäe, Lüütsepa ja Peedukse taludel. Kogusummas oli sakslaste käsilaste käes ebaseaduslikult üle 80 hektari head põllumaad ja vastavalt sellele ka loomi ning muud põllumajanduslikku inventari.¹

Mõned valdade varumisvolinikud ei suhtunud oma ülesannetesse täie tõsidusega. Näiteks Vaeküla varumisvolinik Napritsen ja Taheva valla varumisvolinik Tseeba, selle asemel, et võidelda karjasaaduste plaani täitmise eest, logelesid, tegelasid pidevalt joomisega ja varjasid piimandri tasumisest kõrvalhoidjaid. Varumisagent Napritsen vallandati töölt ja võeti kohtulikule vastutusele.² Eesti NSV Varumise Ministeeriumi Valgamaa volinik sm. Jutšaik, vaatamata korduvatele hoiatustele, jätkas kuritahtlikult vabameelset suhtumist piimakohustuste täitmise saboteerijate vastu, ei pidanud võitlust hoolitusega ja mõningate tööliste distsiplineerimatusena.

Lüllemäel toimus Eesti NSV Ülemkohtu väljasõiduistung, kus tuli arutusele Olga Noorkõiva, Arnold Kannuluiki ja Virve Kulbini süütegu. Kohtualused töötasid Karula teraviljavastuvõtupunktis ning kasutasid oma ametialast võimu, kõrvaldasid teraviljalaoast viie kuu vältel 11 tonni vilja. A. Kannuluik pettis süstemaatiliselt talupoegi sellega, et kirjutas vilja vastuvõtukviitungile väiksemad viljakogused, kui viljatooja tegelikult tõi. Samal ajal varastas ta öösi ti koormate viisi laost vilja, jahvatas selle Valtina veskis jahuks ja müüs jahu Valga turul.

O. Noorkõiv kirjutas oma tuttavatele ja paljudele kulaklikele majapidamistele fiktiivseid vilja vastuvõtukviitungeid, sest tegelikult vilja laekunud neilt ei olnud. Ta kavatses kulakute viljanormid katta altkõigeks eest kehvik- ja keskmiktalupoegadelt üle normikohustuse riisitud vilja arvel.

V. Kulbinile andsid A. Kannuluik ja O. Noorkõiv laost vilja ja käskisid tal fiktiivseid vilja vastuvõtukviitungeid välja kirjutada.

1 "Valgamaalane" nr. 110. 11. septembril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 62. 24. mail 1946.

Eesti NSV Ülemkohus karistas süüaluseid A. Kannuluiki ja O. Noorkõiva 10 - aastase ja V. Kulbinit 2 - aastase vabadusekaotusega, mõistes neilt välja ka kõrvaldatud vilja eest 101272 rubla.¹

Mõnedesse põllumajanduslikesse ühistutesse püüdsid kulakud sekutada juhtivatele kohtadele oma käsilasi, kes ei teinud oma tööd ausalt. Nii näiteks Helme piimauhistu töölised E. Karro, J. Rebane, S. Toss, H. Anderson, E. Halling ja H. Laahemets kõrvaldasid alates 1945.a. süstemaatiliselt võid kogusummas 31347,2 rubla eest riiklikes hindades, kattes puudujäägid sellega, et näidati piimaprotsentide tege-likkusest madalamad. Meier A. Kobiin eitas puudujääke "likvideerida" ja võltsis dokumente. Süüdlased arreteeriti ja võeti vastutusele.²

Oli tarvis poliitilist selgitustööd rahva hulgas maal tugevdada, et talupojad paremini mõistaksid suure võitluse ja töö eesmärke, seda olukorda, milles elati. Kulakuid ja nende käsilasi tuli lüüa tugeva organisatsiooniga, mis pidevalt käib viivitajail kukil, paljastab nende manöövreid, selgitab keskmikkudele, väikekohapidajatele ja uusmaasaajatele nõukogude korra poliitikat ja astub tugevast kulakliku elemendi varvastele.

Klassivaenlase sepitsustele vastulöögi andmiseks mobiliseeris partei maakonnakomitee valdade täitevkomiteed ja kogu oma aktiivi, sealhulgas kommunistlikud noored. Suurem osa nõukogude - vaenulikest sepitsustest ja väljaastumistest paljastati õigeaegselt ja tehti kahjutuks. Uusmaasaajad ja juurdelõikesaajad kujunesid partei poliitika ja nõukogude korra ustavaks toeks külas.

Tehti kõik, et parandada kiiresti maareformi teostamisel esinenud vead ja moonutused. Uusmaasaajail aidati oma majapidamine sisse seada ja elujärke parandada. Kõrvaldati fiktiivsed maakasutamise juhused. Krundid piiristati looduses.

Seega oli maal toimunud tõsised nihked: oli kasvanud

---

1 "Valgamaalane" nr. 131, 30. oktoobril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 111, 13. septembril 1946.

töötava talurahva teadlikkus ja poliitiline aktiivsus, tugevnenud partei- ja komsomoliorganisatsioonid. Kulakute jalgealune lõi üha enam ja enam kõikuma ja EK(b)P V kongressil, mis toimus 1948.a. detsembris, võeti vastu otsustavad abinõud banditismi ja kulakute tegevuse täielikuks likvideerimiseks.

2. Põllumajanduse taastamine ja edasiarendamise ülesanded

Talurahvas koristas sügisel vabas Eestis 1944.a. saagi ja külvas maha taliviljad. 22. oktoobril 1944. a. avati Tallinnas talurahva konverents, millest võttis osa 226 inimest vabariigi valdadest. Konverents pöördus töötava talurahva poole üleskutsega viia kiiresti ellu maareform ja aidata Punaarmee vaenlase lõplikul purustamisel.

Paljud vabariigi talupojad täitsidki ennetähtaegselt vilja, piima, liha ja kartuli riigile müümise kohustused ning andsid neid saadusi üle normi Punaarmee fondi.

Ka reas Valgamaa valdades püüti kiiresti riiklikud müüginormid täita. Järgnedes kuigatsi valla talupoegade üleskutsesele kiiremaks müügikohustuste täitmiseks, organiseerisid Kaagjärve valla talupojad, talunike Karl Zimmeri, Ernst Leitari, Karl Laanoja, Arnold Paapi, Karl Kivi ja teistega eesotsas punase voori. 28. novembril 1944 saabus mainitud punane voor Valka. Vooris oli 50 hobusekoormat teravilja, kartuli ja lihaga. Valgas toimus voori juures miiting.¹

Tiivustatuna Kaagjärve talupoegade eeskujust ja mõistes kohustuslike müüginormide täitmise vajadust kiirendatud korras, organiseerisid Hummuli, Tõlliste ja Taheva valla talupojad samuti voorid.² Hiljem järgnes nende eeskujule enamus valdadest ja punaste vooride traditsioon jätkus ka järgnevatel aastatel.

Hõukogude võim aitas talurahvast nii palju, kui sõjaluud vähegi lubasid. Juba 1944.a. 1. detsembriks oli taastatud ja põhiliselt kaadriga komplekteeritud 23 masin-
traktorijaama.

---

1 "Valgamaalane" nr. 6, 2. detsembril 1944.

2 "Valgamaalane" nr. 7, 6. detsembril 1944.

Valgamaal taasloodi 20. oktoobril 1944. a. Keeni masinatraktorijaam. Masinatraktorijaamal oli 56 heinaniitjat, 30 viljaniitjat, 63 hobureha, 33 külvimasinat, 38 kartulivõtjat, 3 kartulimutti, 91 hobuatra, 56 äket, 46 vedruäket, 18 kultivaatorit, 1 linamurdmismasin, 1 siil, 1 juurviljakülvaaja, 1 puust rull, 1 muldaja.¹

Keeni masinatraktorijaama ülesandeks oli juba 1944. a. aidata talupoegi sügistöödel ja alustada seejärel tõsist masinate remonti ning kevad töödeks ettevalmistamist.

1945. a. ei olnud meie maa põllumajanduses mitte kerge aasta. Väga palju tuli talupoegade hulgas teha tööd nende teadlikkuse tõstmisel ja kasvatamisel.

1945. a. algul oli Sangaste vallas 767 talu, Helme vallas 609, Kuigatsi vallas 533, Tõllistes 530, Põdralas 442, Karulas 428, Kaagjärves 378, Tahevas 356, Vaakülas 336 ja Hummuli vallas 309 talu.²

Valga maakonnas selgitati järjekindlalt talupoegadele, et tingituna sõjaolukorrast on 1945. a. vajalikum kui kunagi varem teostada õigeaegselt põllutööriistade remont, korrastada varakult hoburakmed ja vajalikud tööriistad, millede abil toimub kevadel põllul töö. Töö paremaks korraldamiseks oli vaja sepikodades sisse seada kindlad töögraafikud.

Kiiremas korras tuli teostada sõnniku väljavedu. Külvi tööde liginemine nõudis põllumajanduskomisjonide kiiret ja otstarbekat töölerakendamist valdade täitevkomiteede poolt. Seemnevili tuli eraldada tarbeviljast ja sorteerida, üle kuivatada, puhastada umbrohust.³

EK(b)P Valgamaa Komitee ja Valgamaa TSN Täitevkomitee rakendasid juba veebruarikuust alates ettevalmistusega aktiivsete kevadiste põllutööde teostamise eeltöid juhtima ja kiirendama. Organiseeriti põllutööriistade remonti, külvi se puhastamist ja puhtimise läbiviimist külades. Arvukatel rahvakoosolekutel otsustas talurahvas külvata võidufondi, astuda sotsialistlikku võistlusse ja sõlmisid vastastiku

1 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.319, nim.1, s.-ü.4, l.2.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.225, nim.1, s.-ü.99, l.58.

3 "Valgamaalane" nr. 17, 6, märtsil 1945.

seid abistamislepinguid.¹

Tuli lahendada rida raskeid ülesandeid. Pidevat hoolt nõudis hobulaenuuspunktide töövõimeliseks muutmine, kuna nende juhtkond oli vähese poliitilise ja praktilise ettevalmistusega. Sattudes külas nõukogude - vastase kildkonna mõjutuste alla, olid nad sageli passiivsed organi - seerimistöös (Kuigatsi), kuritahtlikult lohakad ühiskond - liku varaga ümberkäimisel (Tõlliste, Taheva) või teenisid otseselt kulaklikku kinti (Helme).²

Teiseks probleemiks kujunes kevadtalvel koresööda puu - duse lahendamine. Viljandimaalt suudeti vedada 361,4 t heinu ja 110,9 t põhku. See leevendas tunduvalt koresööda puudust.³

Valitsus kindlustas Valga maakonnale 820 t teravilja ja 450 t kartuleid, ent sellele tuli siiski veel lisa hanki - da.⁴

Traktorite remont kulges üsnä edukalt, aidates nii kae - sa kevadtööde õnnestumisele, Kuni masintractorijaama plaan kinnitati 550 hektarile. 31. maiks oli üles haritud 809 hektarit põldu - 147% plaanist. Mai algul tööle asunud Helme masintractorijaam ei suutnud aga oma kevadtöödeplaani täi - ta.⁵

Kuna Helme masintractorijaam alustas tööd just põllutööde hooajal, esines rida raskusi. Puudus remonditöökoda, saadi mittetöökorras masinaid, oli puudus lukkseppadest ja trak - toristidest.⁶

Põllutööministri käskkirjaga nr. 2 - 382, 31. juulist 1946. a. eraldati Helme masintractorijaamale täiendavalt 20000 rubl. töökoja ehituseks ja sisustamiseks.⁷

---

1 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

3 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

4 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

5 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

6 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.319, nim.1, s.-ü.2, l.12.

7 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.319, nim.1, s.-ü.1, l.19.

Talurahvas algas künnitöid juba aprillikuu esimesel nädalal, kuna oli haruldaselt soe ja varajane kevad. Künnitööd aga venisid. 1. maiks oli küntud ainult 27% kõgu kevadkünni plaanist. Kuna sügiskünni oli Valgamaal sooritatud ainult 7% ulatuses, tuli kevadkünni teostada 22249 hektarilisel maa-alal.¹

Hummuli hobulaenuuspunkt esitas kõigile Valgamaa hobulaenuuspunktile üleskutse asuda sotsialistlikule võistlusele uusmaasaajate ja kehvikute abistamisel kevadtööde läbiviimisel. Nii koondatigi eriline tähelepanu maikuu teisel poolel hobuseta majapidamiste abistamisele. Maakonnas oli 395 hobuseta kehviktalupoega, kellele kevadkülviplaan oli 1784 hektarit. Hobulaenuuspunktid aitasid neil külda umbes 1/3 külviplaanist zgzx ja 2/3 külvati täis vastastikuse abistamise korras.²

Kevadkülvie ettevalmistamisel ja läbiviimisel oli väga vajalik maanoorte abi. Nii oli Karula vallas külavolinikuks abiiks 2 noort, Kaagjärve vallas kogusid noored sepašitt ja rauamaterjali põllutööriistade remondiks. Tõllistes oli hobulaenuuspunkti juhatajaks kommunistlik noor. Osades valdades (Hummuli, Taheva jt.) oli aga kommunistlike noorte abi lubamatult väike.³

31. maiks hakkasid pingutused külvirindel juba tagajärge näitama. Põdrala vald lõpetas esimesena kevadkülvie. 1. juuniks 1945 oli maakonnas keskmiselt küllitud 86,8%, Põdrala vallas - 110% plaanist, kõige vähem oli aga küllitud Kuigatsi vallas - 69%.⁴

Kuigatsi vallas tuli tõhustada organiseerimistööd ja tublisti pingutada, et teistele järele jõuda.

Hinnata tuli Saugaste sordiaretusjaama vajalikkude tegevust, kus rukkusortide aretamise kõrval tegeldi nisu-, odra-, kaera- ja kartulisortide võrdluskatsetega. Kartulisortide oli 32. Siin aretati ka kuulsat kahetahulist õlleotra. Kohapeal puudus aga veel vastav laboratooriumi sisse -

1 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 52, 7. juunil 1945.

3 "Valgamaalane" nr. 20, 16. märtsil 1945.

4 "Valgamaalane" nr. 50, 2. juunil 1945.

seade ja seetõttu laboratoorne uurimistöö teostati Jõgeval.¹

Alles mõned päevad tagasi oli lõppenud külvikampaania, kui päevakorda kerkis heinatöö. Kiiresti tuli korda seada heinaniidu hooajaks vajalikud riistad ja masinad - heinaniitjad, loorehad, vikadid ja rehad. Remonttööde läbiviimisel oli igati vaja üles näidata omaalgatust ja leidlikkust. 1945. a. tuli tunduvalt rohkem varuda talveks sööta, sest võrreldes 1. jaanuari 1945. a. loomade loenduse andmetega, nähti ette aasta kestel suurendada hobuste arvu 4,3 %, veiste arvu 14 %, sigade arvu 16,6 %, lammaste arvu 6 %, kodulindude arvu 44 %.²

Põllutöö rahvakomissari käskkirjaga nr. 2 - 135, 16. märtsil 1945 nähti ette, et Eesti NSV loomakasvatuse taastamiseks ja arendamiseks keelata kasutamiskõlblike hobuste, tõu- ja suguloomade, tervete varssade, lehmvasikate ja mullikate ning alla 6 kuu vanuste sigade, lammaste ja kitsede tapmine. Tapmine võis toimuda ainult veterinaari- arsti või zootehniku kirjalikul loal.³

Sööda paremaks varumiseks võttis Valgamaa TSN Täitevkomitee 30. juunil 1945. a. vastu üldkohustusliku otsuse, kus nähti ette:

1) Varuda niiduheina		põlluheina		kokku	
ha	tonni	ha	tonni	ha	tonni
20000	20000	7400	16300	27400	36300

- 2) Organiseerida laialdaselt silovalmistamist põllu ja niiduheinaaladalt.
- 3) Organiseerida umbrohtude täielikku hävitamist.
- 4) Organiseerida massilist silohoidlate valmistamist.
- 5) Organiseerida sordikülvipindade taastamist ja laiendamist.⁴

5. juuli seisuga oli heinatöös esirinnas Helme vald, kus hein oli niidetud 140 -lt hektarilt, seejärel Põdrala vald - 83-lt hektarilt, Hummuli vallas 72-lt hektarilt. Heinatööde mahajääjate hulka kuulusid Tõlliste vald, kus

1 "Valgamaalane" nr. 66, 10. juulil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 44, 19. mail 1945.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 319, nim. 1, s. -ü. 1, l. 28.

4 "Valgamaalane" nr. 63, 3. juulil 1945.

hein oli niidetud ainult 14-lt ja Karula vallas 7-lt hektarilt.¹

Heinatöö polnud veel täielikult lõpetatud, kui tuli alustada viljakoristusega. Valgamaa TSN Täitevkomitee oma 30. juuni 1945. a. otsuses nägi ette:

1) Lõpetada 1. augustiks 1945 kõigi viljapeksumasinate remont ja kindlustada talivilja masindamine enne sügis - külvi algust.

2) Viljakuivatised arvele võtta ja töökorda seada.

3) 1945.a. külda Valgamaal talivilja 7700 hektarile, künda 5900 hektarit mustakesa, teostada 16000 hektarit sügiskünda.

4) Teostada laialdast selgitustööd kesa varajasema künni, laudasõnniku viimise ja korduskünni tähtsusest, kesa umbrohupuhtas olekus hoidmise vajadusest, haljakesa väetamise ja harimise viisidest ja teistest agrotehnilistest võtetest taliviljade saakide tõstmiseks.²

Tänu pidevale, järjekindlale selgitustööle, mõistsid ka Valgamaa talupidajad ühistegevuse tähtsust rahvamajanduse arendamisel ja riigi sotsialistlikul ülesehitamisel. Paljude valdade eramasinaomanikud ja talupojad koondusid vabatahtlikult masinaühistuisse. Nii näiteks Taheva, Kuigatsi, Kaagjärve ja Hummuli vallas asutati masinaühistud eramasinaomanikkude liitumisel. Samuti taastati kõik endised masinaühistud, millised oli Valgamaal nüüd kokku 45. Taastati ka 5 piimaühistut, 22 koorejaama ja 1 munaühistu 26 munade vastuvõtupunktiga. Taastamisel olid sel ajajärgul turba-, elektri- ja veeühistud. Igasse valda asutati ka tööloomahistud. Kõigisse ühistuisse toimus massiline uute liikmete värbamine. Ühistud hoolitsesid liikmete eest: muretsesid neile jõusööta, põllurammu, masinaid jne.³

Linnades toitlustamise parandamiseks organiseeris valitsus ametiühingute kaudu töötajate individuaalseid ja kollektiivseid köögiviljakasvatusi. Samal põhjusel anti osa võõrandatud talusid ettevõttele abimajandiks. Abima-

1 "Valgamaalane" nr. 63, 3. juulil 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 63, 3. juulil 1945.

3 "Valgamaalane" nr. 80, 12. augustil 1945.

janditest ja töölisasulate elanike köögiviljaaedadest kogutud saak aitas parandada tööliste ja teenistujate toitluse-olukorda.

Ka Valgamaal oli real asutustel ja ettevõtetel abimajandid. Toon mõningad näited. Valga haigla abimajandis kasvatati tera-, juur-, köögivilja, põldhein, koresööt, mis realiseeriti ja nii saadi 1945.a. 1691,69 tuhande rubla eest tulu.¹

Valgamaa TSN Täitevkomitee abimajandiks oli "Kelli" talu, Valga lastekodu abimajandiks Käägimäe talu, Valga invaliidide kodu abimajand oli Tõllistes, Tõrva invaliidide kodu abimajandiks oli "Riiska" talu.²

Viljakoristuse ja viljapeksu perioodil tuli alustada ka riiklike müüginormikohustuste intensiivse täitmisega. Töös esines väga suuri raskusi ja pidevalt tehti talupoegade hulgas selgitus- ja propagandatööd. Kohalik ajaleht "Valgamaalane" andis süstemaatiliselt ülevaadet müüginormide täitmisest Käigust. Valgamaa talupoegade ette püstitati loosung "Viige läbi viljapeksutööd organiseeritult. Järgnege neidele eesrindlastele, kes juba varumisplaani on täitnud ja seda ületavad."³

Tabel 5.

Ülevaade müüginormide täitmisest Valgamaal
seisuga 10. september 1945.a.⁴

Vald	Aastaplaani täitmine %			
	Liha	Piim	Muna	Vill
Kuigatsi ¹	46 ²	60 ³	73 ⁴	91 ⁵
Taheva	88	33	63	58
Sangaste	68	68	55	24
Põdrala	63	46	81	50
Helme	62	52	39	69

1 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.225, nim. 1, s.-ü.92, l.142.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.225, nim. 1, s.-ü.92, l.142.

3 "Valgamaalane" nr.94, 15. septembril 1945.

4 "Valgamaalane" nr.95, 16. septembril 1945.

1	2	3	4	5
Karula	59	46	50	58
Vaoküla	69	33	50	58
Hummuli	47	45	32	50
Kaagjärve	36	32	28	77
Tõlliste	39	32	36	41

Kokku 57 49 51 56

1. oktoobriks 1945 oli Valgamaal kokku täidetud riiklikust müüginormist liha osas 65 %, piima osas 60 %, munade osas 58 %, villa osas 75 % aastaplaanist.¹

Tabel 6.

Ülevaade viljavarumise aastaplaani täitmisest 1945.a. sügisel.²

Vald	Viljavarumise aastaplaanist täidetud	Viljavarumise aastaplaanist täidetud
	31.okt.1945.a. %	28.nov.1945.a. %
Taheva	63,5	82,7
Sangaste	61,0	83,2
Vaoküla	54,1	81,5
Kuigatsi	53,7	69,7
Karula	47,4	74,3
Põdrala	45,4	66,7
Helme	43,5	60,4
Kaagjärve	41,8	68,4
Tõlliste	40,4	52,5
Hummuli	34,9	56,3

Tabelist 6 näeme, et novembrikuu lõpul oli viljavarumisplaani täitmisel esikohal sangaste vald. Tublimad vallad olid sel ajal veel Taheva, Vaoküla ja Karula. Tõlliste vallal oli aga täidetud vaid pisut üle poole plaanist.

Senine viljavarumistempo ei rahuldanud. Tuli tõsiselt

¹ "Valgamaalane" nr. 102, 5. oktoobril 1945.

² "Valgamaalane" nr. 124, 30. novembril 1945.

pingutada, et aastaülesanded täita.

10. detsembriks 1945. a. oli maakonnas tervikuna riiklikest müüginormikohustustest täidetud:

liha osas	94 %
piima osas	80 %
muna osas	75 %
villa osas	97 %
vilja osas	86,2 % aastaplaanist. ¹

Müügikohustuste täitmisel paremate valdadena võis nimetada Kuigatsit, Karulat, Sangastet. Viimasteks jäid pidevalt Hummuli ja Tõlliste vallad.²

Tänu riigi abile ja talupoegade jõupingutustele hakkas sõja ja okupatsiooni läbi laostunud põllumajandus järjekindlalt taastuma. Tähtsamatest põllumajandusharudest oli edu suurim kartulikasvatuses.

Ent sõjajärgse talumajanduse teotlikud jõud olid veel nõrgad. Kuigi masinatraktorijaamadel oli suur tähtsus talupoegade abistamisel, suutis Keeni masinatraktorijaam täita 1945. a. plaanist vaid 32%, teostades kevadküüdi 603,1 ha, äestust 831 ha, kultiveerimist 318,18 ha, süviviljade külvi 115,16 ha, viljakoristust viljalõikajatega 151,12 ha, heinaniitmist 179,2 ha, kartulipanekut 54,9 ha, kartuli võtmist 22,4 ha.³

Seega 1945. a. põllumajanduses saavutatud edu ei rahuldanud kaugeltki vabariigi põllumajanduse sõjajärgse taastamise ajajärgul eesseisvaid nõudeid ja ülesandeid. 1945. a. moodustasid külvipinnad vabariigis ainult 93,3% ja teraviljakultuuride saak ainult 72% sõjaeelsest tasemest, tehnilise kultuuri (lina) külvipind vaid 39,3% sõjaeelsest tasemest.⁴

Ka Valga maakonna nõukogude, partei- ja masorganid oleksid pidanud 1945. a. veelgi suuremal määral tegema selgitustööd talupoegade hulgas põllutööde õigeaegseks

1 "Valgamaalane" nr. 131, 16. detsembril 1945.

2 "Valgamaalane" nr. 131, 16. detsembril 1945.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f.319, nim.1, s.-ü.4, l.3.

4 Eesti NSV ajalugu, III osa, Tln., 1971,

läbiviimiseks, osutama rohkem abi uusmaasaajatele. Üheks kõige tõsisemaks puuduseks oli 1945. a. sügiskunni plaani täitmata jätmine, mis raskendas 1946. a. kevadtööde läbiviimist ja umbrohutõrjet.¹ Halvasti oli seni organiseeritud ka uusmaasaajate elumajade ja kõrvalhoonete ehitamine. Üksikutele uusmaasaajatele puudusid lehmad, hobused. Halvasti toimus nende varustamine kaupadega. Seepärast määrasid EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu täitmiseks järgmised ülesanded:

- 1) anda maata ja vähese maaga talupoegadele maad 12 - 18 ha talumajapidamise kohta;
- 2) 1946. a. likvideerida täielikult lehmata ja hobuseta oled;
- 3) eraldada uusmaasaajale ehitustöödeks Valgamaal 15000 tihumestrit metsamaterjali;
- 4) eraldada ja müüa uusmaasaajale Valgamaal 1946. a. I poolel 400000 tükki telliskivi, 60 t tsementi, 1500 m² aknaklaasi, 600 m² fibroliti, 8000 m² katusepappi, 15 t naelu.²

Abi andmiseks Valgamaa põllumajanduse kiiremaks taastamiseks Eesti NSV ministrite Nõukogu (vastav nimetus kehtis 25. III 1946.a.) määras:

- 1) Kohustada põllumajanduse ministeeriumi
  - a) tööpinkide ümberjaotamise arvel sisse seadma Helme kapitälremondi töökoda ja laskma see käiku hiljemalt 15. septembril 1946. a.
  - b) hiljemalt 15. augustiks 1946 suurendada maakonna hobulaenuuspunktide hobuste arvu 500-ni. Abimajandite organiseerimiseks anda 30 lehma;
  - c) eraldada 1946. a. Helme ja Keeni masintractorijamade jaoks vähemalt 15 traktorit ja kummalegi vähemalt 1 veoauto;
  - d) mineraslvjetiste, masinate ja tagavaraosade jaotamisel varustada nendega eelkõige Valgamaal;
- 2) tugevdada masintractorijamade ja hobulaenuuspunkti-

---

1 "Valgamaalane" nr. 41, 5. aprillil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 17, 10. veebruaril 1946.

de juhtivat kaadrit;

2) Kehustada loomakasvatuse ministeeriumi

a) komplekteerima kuu aja jooksul maakonna zoovetjaoskonnad kaadritega;

b) organiseerima riikliku fondi maadel tõuloomade kasvatamiseks sovhoos;

c) organiseerima noorte tõuloomade eelismüüki lehmata majanditele;

d) suunama Valgamaale vähemalt 1/3 ministeeriumi käsutusse tulevatest hobustest;

3) Kohustada põllumajandusliku ühistegevuse peavalitsust

a) 1946. a. käiku laskma Karula valla meierei ja avama 1946. a. III kvartalil koorejäämad Helme, Restu ja Karula meierei juures;

b) muretseda maakonna masinaühistuisse 1946. ja 1947. a. I poole jooksul vähemalt 100 hobukülvimasinat, 200 kultivaatorit, 100 viljalõikusmasinat ja 100 heinaniidumasinat;

c) teimetama maakonda 1946. a. II poolel ja müüma talupoegadele soodustatud tingimustel 1000 põrsast ja 50 vasikat lehmata talude jaoks.¹

Juba veebruaris 1946. a. alustati tõsiselt kevadtöödeks ettevalmistust, sest mõisteti, et kindlustada sügiseks head viljasaaki, tuleb kevadkülv kõrgel agrotehnilisel tasemel ette valmistada. Üks päev hilinemist kevadel võis tähendada sajad kilod vilja vähem sügisel. Otsustavalt tuli parandada masinate remonttööde käiku.

Valgamaa põllumajanduslike ühistute nõupidamisest osavõtjad astusid sotsialistlikku võistlusse järgmiste kohustustega:

1) 10. veebruariks 1946 remontida 55 % traktoritest;

2) 1. aprilliks lõpetada traktorite ja haakeriistade remont;

3) lõpetada kõigi viljapeksuagregaatide remont 1. maiks 1946. a.;

4) värvata juurde uusi liikmeid;

5) seada sisse täpne raamatupidamine alates 1. märtsist 1946.a.;

6) alustada 3 uut turbaühistut ja 2 uut elektriühistut;

7) kasutada ära lubatud krediitid ühistute arendamiseks.

Eriti tugevdada masina- ja piimaühistuid, et koorejaamad töötaksid takistusteta ja õigesti laekuks piimanorm.¹

Neljas viisaastaku plaan püstitas põllumajanduse ette väga tõsised ülesanded. Tuli taotleada seda, et juba 1947. a. jõutaks suurendada külvipind sõjajärgsele tasemele ja 1950. a. vastaks ka kariloomade hulk. Ülesandeks oli võidelda põllumajanduse mehhaniseerimise ja kollektiviseerimise eest, saakide tõstmise eest.²

Kuna Valgamaa peateotmisharudeks olid põllu- ja karja- majandus, tuli Valgamaa põllupidajate kõik jõud suunata selleks, et suurendada külvipinda, põldude viljakust ja kariloomade arvu.

1950. aastaks pidi Valgamaal külvipind 1945. aastaga võrreldes suuremema 251%. Selleks ajaks pidi olema 9,2 tuhat hobust, 2,4 tuhat veist, 6,4 tuhat siga, 16,7 tuhat lammast. Pearõhk tuli asetada puhtatõuliste loomade kasvatamisele.³

Valgamaal seati 1946. a., esimesel neljanda viisaastaku aastal, ülesandeks laiendada külvipinda ja igakülgselt tõsta saaki. Kogu talu-pöegkond tuli haarata sotsialistlikku võistlusse. Kuid ettevalmistused kevadtöödeks ei kulgenud sugugi libedalt.

Keeni masintractorijaamas, kõigis hobulaenuuspunkti - des, aga eriti Helme masintractorijaamas ei edenenud vajalikul tasemel traktorite ja teiste masinate remont. Sama halb lugu oli masinaühistute traktorite remondiga, kus 25-st traktorist oli 12. märtsiks remonditud ainult 14.

---

1 "Valgamaalane" nr. 12, 30. jaanuaril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 27, 3. märtsil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 135, 7. novembril 1946.

Hobulaenutuspunktides kannatasid hobused alateitluse all. Oli tingimata vajalik, et valdada täitevkomiteed võtaksid hobulaenutuspunktid oma šefluse alla.¹

1946.a. kevadkülviplaan Valgamaal oli ette nähtud 24000 ha ulatuses. Üksikkultuure tuli külida järgmiselt: suvite-ravilja 17330 ha, lina 1100 ha, suhkrubeeti 200 ha, tuba - kat 70 ha, kartuleid 2900 ha, köögivilju 400 ha, loomasöö-dakultuure 2000 ha.²

Saagikuse tõstmiseks oli vaja:

- 1) läbi viia suurt selgitustööd kohalike väetisainete varumise, säilitamise ja kasutamise osas, eriti tuha ja turba-fosforiidi komposti tegemise ja kasutamise paremaid meetodeid levitada;
- 2) kindlustada fosforiidijahu tootmises plaani täitmine;
- 3) tõsiselt tähelepanu pöörata agrotehnilise propaganda läbiviimisele;
- 4) tunduvalt parandada masintraaktorijaamade ja hobulaenu-tuuspunktide tööd;
- 5) võtta kasutusele riikliku maafondi reservmaad;
- 6) parandada põllumajanduslikku arvestust ja aruandlust;
- 7) organiseerida sotsialistlikku võistlust tööde paremaks teostamiseks.³

Kõigele vaatamata arenes kevadküünd loolult. 1. maiks oli maakonnas kevadküüüdi teostatud kogusummas 1776-1 hektaril. Ülesande täitis paremini Helme vald, kus oli küüntud 241 hektarit, halvim oli Tõlliste vald - küüntud 56 ha. Kevad-tööd said õige hoo sisse alles peale 5. maid.⁴

Pärast kevadküüüvi tuli pöörata tähelepanu kasvavate põl-lukultuuride hooldamisele, sest riiklik plaan nägi ette mitte ainult külviplaanide suurendamist, vaid ka iga hektari saagikuse tõstmist. Seepärast tuli kevadsuvisel viljade

---

1 "Valgamaalane" nr. 31, 13. märtsil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 39, 31. märtsil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 41, 5. aprillil 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 57, 12. mail 1946.

kasvuajal tõsist tähelepanu pöörata umbrohutõrjetele. Talupoegadele selgitati suviviljaoraste äestamise tähtsust. Kaks korra suve jooksul tuli niita umbrohi põllupeenrailt ja kraavikallastelt.¹

Masuksi oli Valgamaal piimavarumisplaani täitmisega. 26. juuniks 1946.a. oli täidetud poolaasta piimavarumisplaanist Hummuli ja Põdrala valdades 69,7 %, Tõlliste vallas vaid 42,3 %.²

Valgamaal oli aga 7 piimaühistust, liikmete arvuga kogusummas 1560. Piimaühistute juhatusel oli teha veel suur töö, et kõik talupojad koonduksid ühistuusse. Eriti liid oli organiseerimistöö Laatre ja Restu piimaühistutes. Piimakarja suurendamiseks ja kõrgema toodangu saavutamiseks oli vaja - lik, et ühistud leiaksid konkreetseid teid talupoegade abistamiseks tõusuguloomade lava asutamisel tõuvasikate levitamise, jõusöötade ühise muretsemise ja heinamaade parandustöödega.³

Maakonnas oli ka eesrindlikke loomakasvatajaid. Näiteks teenisid kiitust Helme noorkarjatalitajad, kes pöörasid suurt tähelepanu noorloomade hooldamisele ja vasikate õigele teitmisele, mistõttu tulemused olid head. Nende tubli töö premeerimiseks tehti neile soodustusi defitsiitse jõusööda hankimisel.⁴

Väga suurt osa põllumajanduse paremustamisel oli etendada riiklikel ettevõtetel - sovhoosidel, kuna viljasaak ja loomade produktiivsus olid sovhoosides hoopis kõrgemad kui üksiktaludes. Valgamaal oli esimeseks sovhoosiks Valga sovhoos, mis asutati 1944. a. detsembris, kuid tegelik töö algas õieti 1945. a. kevadel. Tel korral oli sovhoosil 15 karilooma ja 8 hobust. 1946. a. 1. juunil oli sovhoosil aga juba 142 karilooma ja 31 hobust, neist 27 tööjõulist ja 4 sálgu. Peale selle oli sovhoosil selleks ajaks 3 täiesti töökorras traktorit. 1945. aastaga võrreldes kasvas 1946. a.

1 "Valgamaalane" nr. 72, 14. juunil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 78, 28. juunil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 71, 12. juunil 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 73, 16. juunil 1946.

teravilja külvipind 5 % võrra, maa sai vajaliku väetise ja korralikku harimise. Sevhoosil oli oma 10 - hektariline õunaaed. Sevhoosi üldsuuruseks oli 637 hektarit.¹

Valga sevhoosi töö sai konkreetseks eeskujuks Valgamaa talupoegadele kollektiivse töö eelistes. Hummuli vallas osutati Russi - nimeline söödanuumabaas - sevhoos.²

Heinatööl osutasid kommunistlikud noored suurt abi. Eriti hästi kulges heinatöö Sangaste ja Vaaküla valdades.³

Juuli keskpaiku oli aeg asuda igas vallas, koostöös masinatraktorijaamade ja masinaühistutega, viljakoristuse- ja peksuplaanide koostamisele, ette nähes igale viljapeksu- ja puhastusmasinale konkreetse igapäevase ja hooaja ülesande. Plaanis nähti ette eeskätt suure Isamaasõja invaliidide, sõjaväelaste/perekondade ja uusmaasaajate talundite praktilist abistamist.⁴

Võistlus vabariigi 6. aastapäeva auks oli haaranud ulatuslikult ka Valgamaa talupojad ning masinatraktorijaamade ja masinaühistuste töötajaid. Iga päevaga suurenes eesrindlaste hulk, kes paistsid silma heinakoristusel ja muudel töödel ning kasvas talunike arv, kes ennetähtaegselt õienasid oma riiklikud müügikohustused. Töövõistlusega tuli senisest ulatuslikumalt haarata ka viljakoristustööde ettevalmistamine.

Viljakoristustöödega paralleelselt tuli alustada viljapeksuga. Selleks oleksid pidanud viljapeksumasinaid korraks olema juba massiliste viljakoristustööde alguseks. Masinaühistuil oli aga juuli lõpuks kerga seatud vaid 50 % oma masinapargist. Kaagjärve ja Kuigatsi masinaühistud põlnud veel alustanudki viljapeksumasinate remonti. Vajalik oli ka õigeaegselt elemaselevate kuivatite kordaseadmine. Aegsasti tuli mõelda viljavarumise organiseerimisele.⁵

---

1 "Valgamaalane" nr. 82, 7. juulil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 80, 3. juulil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 80, 3. juulil 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 86, 17. juulil 1946.

5 "Valgamaalane" nr. 91, 28. juulil 1946.

Kohe augusti algul algas kogu maakonnas rukkilõikus. Taliviljade külvi alustamiseks oli vajalik muretseda sordi - puhag seeme. Viljapeks ei arenenud maakonnas aga vajaliku kiirusega ja seega oli takistatud ka külvisse õigeaegne kättesaamine, sest 1946. a. puudusid seemnevarud ja tarvitatada tuli uudserukist. Vajaliku seemne puudusest püüti üle saada rehtedes käsitsi rukist ja nisu rabades. Püüti organiseerida seemne laenutamist taludest, kus oli kogu talivili juba pekstud.¹

7. augustiks 1946 oli riiklikust müüginormist liha osas täidetud Valga maakonnas aastaplaanist 52,1 %, munade osas 74,1 %, villa osas 43,4 %.²

Põllumajandussaaduste kohustusliku müügi seadused arvestasid kõiki tingimusi, mis talupegade riikliku kohustuste kiiret ja täielikku täitmist soodustaks ning kergendaks. Talupegadel oli õigus varumisministeeriumi maakondliku voliniku loal vajaduse korral normide täitmisel üht saadust asendada teisega järgmises vahekorras:

1 kg loomaliha	- 7 l piima
1 kg sealih	- 12 l piima
1 kg söödateravilja	- 2 l piima
5 kg heina	- 1 l piima
10 muna	- 7 l piima
1 kg villa	- 35 l piima
4 kg kartuleid	- 2 l piima ³

See kergendas kohustuste täitmist, lubades talupegadel arendada just seda põllumajandusharu, mis oli talle kõige kasulikum ja vastuvõetavam.

Algas viljavarumiskampania. Kehalikus ajalehes ilmus talurahvale üleskutse: "Valgamaa töötav talurahvas! Andsime lubaduse täita teravilja varumisplaan 1. novembriks. See lubadus kohustab iga talupegaga oma töökohustuste täitmisega ruttama. Võitlusse viljavarumisplaanide täitmisest. Alustagem otsustavat võitlust kõigi vastu, kes takistavad vilja-

1 "Valgamaalane" nr. 101, 21. augustil 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 95, 7. augustil 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 109, 8. septembril 1946.

varumisplaani täitmist 1. novembriks."¹

Oktoobris tuligi talupoegadel eelkõige täita müüginormid, sest mida enam on leiba, seda tugevam ja kindlam on kodu - maa, seda julgemalt võib kaitsta Oktoobrirevolutsiooni ja Suure Isamaasõja lahinguväljadel saavutatud võite, kirjutati "Valgamaalases".²

Tartumaa põllumajandusühistuse eeskujul asusid Valgamaa põllumajanduslikud ühitud oma säästudest riigile vilja andma. Karula põllumajanduslik ühistu tõi 5. novembriks riigile 3,5 t vilja, Kuigatsi põllumajanduslik ühistu andis 3 t vilja.³

Viljavarumiskampaania ennetähtaegse täitmise eest kanti maakonna autahvlile:

-1) Kaagjärve vald (valla täitevkomitee esimees sm. Kahr, parteiorganisatsioon sm. Kõosalu, varumisinspektor sm. Renge), kus viljavarumise aastaplaan täideti 105,2 % - liselt.

2) Helme vald (täitevkomitee esimees sm. Lillimägi, parteiorganisatsioon sm. Kaat, varumisinspektor sm. Sala), kus sama plaan täideti 103,6 % - liselt.

3) Kuigatsi vald (täitevkomitee esimees sm. Mekk, parteiorganisatsioon sm. Ottender, varumisinspektor sm. Pool), kus viljavarumise aastaplaan täideti 100,03 % - liselt.

-4) Tõlliste vald (täitevkomitee esimees sm. Aleksejev, parteiorganisatsioon sm. Sõrmus, varumisinspektor sm. Valentius), viljavarumisplaan täideti 100 % - liselt.⁴

Otseste põllutööde lõppemisel nurmedel jäi enne talve tulekut ka mahti maaparandustööde teostamiseks: võsaste heinamaade puhastamiseks, kannustikkude juurimiseks, mätaste kõrvaldamiseks, nurmede ja põldude puhastamiseks kividest.⁵

1946. a. teimusi olulised muutused põllumajanduslike ühistute tegevuses. Mitmed väiksemad ja piiratud töövõima-

---

1 "Valgamaalane" nr. 119, 2. oktoobril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 123, 11. oktoobril 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 121, 30. oktoobril 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 135, 7. novembril 1946.

5 "Valgamaalane" nr. 136, 13. novembril 1946.

lustega ühistud otsustasid liituda ja oma edaspidise tegevuse suunaajana võtta põllumajanduslike ühistute tüüpõhikirja, mis andis ühistutele senisest suuremad õigused ja tegutsemisvõimalused.

Üksteisega liitumine lõi täiesti uued, elujõulised põllumajanduslikud koondised. Nii moodustati terve rea ühistute ühinemisel Karula, Kaagjärve, Sangaste ja teised põllumajanduslikud ühistud.¹

Kui 1945.a. oli enamik ühistute juhatusi veel kulakute ja nende mõjualuste käes, siis pärast 1946.a. aruandlusvalimiskoosolekuid moodustasid kulakud juhatuste liikmeist 10%. Nii tugevnesid põllumajanduslikud ühistud, kasvas nende autoriteet.²

Hobulaenutuspunktide ja ka masinatrakterijaamade töös oli veel endiselt rida ebaõnnestumisi ja raskusi. Nende tegevusest aitavad paremini ülevaadet saada järgmised andmed.

Maakonna peaaegronoom S. Vaigre kirjutas 21. detsembril 1946.a. hobulaenutuspunktide olukorrast järgmist: "Valgamaal on 19 hobulaenutuspunkti. Punktide materiaalseks baasiks on 313 tööhobust ja 10 varssa, e. 9% maakonna tööhobuste arvust, 191 atra, 108 vedruäket, 90 raudaket, 32 kultivaatorit, 75 reaskülvajat, 103 heinaniidumasinat, 54 viljaniidumasinat ja 53 kartulivõtumasinat.

Funktid kasutavad kokku 1012 ha maad, millest põldu 493 ha, heinamaad 224 ha, karjamaad 163 ha.

Maakonna suuremad punktid olid Karula II, Vaeküla II (112 ha), Hummuli I (108 ha), Vaeküla I (90 ha); väiksemad aga Kaagjärve (19 ha), Taheva (11 ha), Käigatsi I (28 ha).

Olemasolev põllumaa suurus ei rahuldanud punktide vajadusi, ebapiisavalt oli ka heine- ja karjamaad, põhjustades hobuste alatoitluse. Hobuste üldarvust oli heas toitumuses 5% rahuldavas 54%, mitterahuldavas 27%, kurnatud hobuseid 14%. Sellise olukorra üheks põhjuseks oli ka ebarahul-

1 "Valgamaalane" nr. 93, 2. augustil 1946.

2 Eesti NSV ajalugu, III kd., Tln. 1971, lk. 586.

dav hooldamine. Umbes pooltes hobulaenutuspunktides ei vastanud tallid nõuetele ega olnud talveks ettevalmistatud. Ka masinad olid paljudes punktides porist puhastamata, õlitamata, talvekorteritesse panemata."¹

Tabel 7.

Ülevaade Valgamaa masinatraktorijaamade tööst
1946. a.

Töö nimetus	Keeni MTJ ² ha	Helme MTJ ³ ha
Kevadküünd	670	204
Äestamine	1300	175
Kultiveerimine	490,5	109
Suvised vilja külv	614	44
Viljakoristus	123	26
Heinaniitmine	549	25
Kartulipanek	58,1	12
Kartulite võtmine	57	-

Tabelist 7 näeme, et Helme masinatraktorijaam suutis teha väga vähe. Nii teostas Helme masinatraktorijaam Keeni masinatraktorijaamaga võrreldes kevadküündi enam kui 3 korda, äestamist enam kui 7 korda, suvised viljakülvi isegi rohkem kui 13 korda vähem.

Omaette tähtsa tööloigu moodustasid metsaraie- ja veo- tööd, sest linnade ja külade taastamiseks vajati ehitusmaterjale, mitmesugused vabrikud vajasid tooraineks puitu ja asutused ning käitised kütust.

metsatöökohuslaseks maal loeti kõik meesisikud alates 18. aasta vanusest kuni 55 aasta vanuseni ja naiskodanikud 18. eluaastast kuni 45 aasta vanuseni. Metsatöötlemisnormid määrati isikuile, sõltuvalt maa suuruse järgi, alljärgnevalt

1 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 1, s. -ü. 94, l. 26-30.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 319, nim. 1, s. -ü. 4, l. 17.

3 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 436, nim. 1, s. -ü. 5, l. 24.

tihumestrites

Maa	Metsatöötlemine	Metsavedu
kuni 10 ha	kuni 45 m ³	kuni 50 m ³
10 - 20 ha	45 - 55	50 - 60
20 - 25 ha	55 - 75	60 - 80
üle 25 ha	75 - 90	80 - 100 ¹

Et metsatöö kulgeks edukalt, oli vaja kindlustada töötajatele toit ja sanitaarne teenindamine, varustada neid vajalike tööriistadega õigeaegselt välja maksta tehtud tööde tasu koos ettenähtud preemiatega, hoolitseda metsatöölise kultuurse vaba aja veetmise eest. Metsatöölistel ja insener-tehnilisel personalil oli õigus saada 10 % väärtuses saadud töötasust tööstuskaupu.²

Tuli korraldada laialdast selgitustööd selleks, et metsa raiet- ja veotööde kestel peetaks rangelt kinni metsamajanduse põhinõuetest, et metsamaterjalide varumine ei takistaks edaspidist metsa uuenumist, ei põhjustaks massilist metsakahjurite levimist. Tuli jälgida, et ei vigastataks kasvama jäetavaid puid, ei reostataks metsasihte ega kraave.

Ka kõik hobulaenuuspunktid pidid täitma metsavedude plaani. Karula I hobulaenuuspunkt kutsus teisi hobulaenuuspunkte astuma metsatööde alal sotsialistlikku võistlusse. Karula I hobulaenuuspunkt oligi metsatöös esimene. Tubli oli ka Vacküla I hobulaenuuspunkt. Halvasti täitsid oma metsatööülesandeid Taheva II ja Hammuli I ning II hobulaenuuspunktid.³

Esines juhtumeid, kus ei mindud üldse metsatööle, mis tõttu oli metsatöödeplaani täitmine äärmiselt raske. See tõttu oli Valgamaa 1945.a. metsavarumisplaani täitmisel Eesti NSV-s viimasel kohal. Selles olid suurel määral süüdi valdade täitevkomiteed, kus ei suhtunud täie tõsidusega metsatöösse. Üheski vallas polnud läbi viidud metsa-

1 "Valgamaalane" nr. 149, 13. detsembril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 149, 13. detsembril 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 13, 1. veebruaril 1946.

töökohustuste täitmise tegelikku kontrolli. Asjaajamine oli jäänud paberlikuks.¹

Metsatööl oli ka väga palju eesrindlasi. Nii olid Eduard Haugas ja Jaan Lind Karula vallast 150 %-liselt normi täitnud. 18-aastane Valve Viiding suutis raienormi täita koguni 250 %-liselt.² Metskondadest töötas kõige edukamalt Valga metskond, halvasti täitsid oma plaani aga Taagepera, Aakre ja Sangaste metskonnad.³ Parimateks valdadeks metsatööl olid peaaegu pidevalt Karula, Helme ja Tõlliste, kus hea töö organiseerimine kandis vilja.⁴

Ägaralt löid metsatööl kaasa kommunistlikud noored, kes organiseerisid raietööpäevakuid ja metsatöötalguid. Nii organiseerisid Karula valla kommunistlikud noored NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste auks raietööpäevaku, kus kogunummas töötati üles üle 400 tihumeetri puid.⁵

Kui ELKNÜ Keskkomitee ja Eesti NSM Metsatööstuse Ministeerium tegid kokkuvõtte 1945/46. aasta talvisest metsatöö hooajast, otsustati tunnistada II koha vääriliseks ja anda 2000 rubla preemiat Valgamaa Vaoküla valla noorte metsaveobrigaadile, kuhu kuulusid seltsimehed Lannik (brigadir), Allilender ja Veri. See brigaad vedas välja 308 m³ metsa, s.o. keskmiselt 102,7 m³ iga noore kohta.⁶

III koht ja 1000 rubla suurune preemia otsustati anda Valgamaa Taheva valla noorte veolülile.⁷

Lõppes 1946. aasta, mis tõi Valgamaa põllumajandusele rea rõõmustavaid edusamme, aga palju oli ka veel vajaka jäämisi.

Eesti tööstus arenes kindlalt industrialiseerimise teed, põllumajanduses valitses aga samal ajal väikekaubatootmine,

---

1 "Valgamaalane" nr. 3, 9. jaanuaril 1946.

2 "Valgamaalane" nr. 1, 4. jaanuaril 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 3, 9. jaanuaril 1946.

4 "Valgamaalane" nr. 41, 5. aprillil 1946.

5 "Valgamaalane" nr. 23, 22. veebruaril 1946.

6 "Valgamaalane" nr. 62, 24. mail 1946.

7 "Valgamaalane" nr. 62, 24. mail 1946.

koos sellele omase kapitalistlike elementide taastekkimi-
sega. Väikesed talumajapidamised ei elnud võimelised efek-
tiivselt kasutama kaasaegsoid põllutöomasinaid ja agronoo-
mia saavutusi. Põllumajanduse mahajäämist tööstusest võis
likvideerida ainult täieliku üleminekuga sotsialistlikule
majandamisele.

- Esimestel sõjajärgsetel aastatel toimus paralleelselt
põllumajanduse taastamisega kollektiviseerimiseks eeldus-
te loomine. Väga tähtsat osa etendas riikliku sektori tu-
gevdamine põllumajanduses. Alahinnata ei saa ka põlluma-
jandusliku ühistegevuse arendamist ning pealetungi kulaklu-
sele. Kõik need abinõud kindlustasid töölisklassi ja talu-
rahva liitu ning talurahvas mõistis üha enam, et ainult
ühiskondlik suurteotmine loob perspektiivid põllumajandu-
se edasiarendamiseks, avab talupoegadele tee jõukale ja
kultuursele elule.

III peatükk

HARIDUS -JA KULTUURIELU VALGAMAAL ESIMESTEL SÕJAJÄRGSETEL AASTATEL

1. Hariduselu taastamine ja edasiarendamine

Kodanliku korra ajal oli töötava rahva lastel keskhari-
dust väga raske saada. Selle põhjuseks oli paljude laste -
vanemate raske majanduslik olukord, kehtiv õppemaks ja ka
keskkooli vastuvõtmise kord. Alles pärast nõukogude võimu
kehtestamist avanesid kõigile võimalused oma hariduse-iga-
külgseks täiendamiseks ja jätkamiseks. Komсомоли- ja pio-
neeriorganisatsioonid said juhtivaks jõuks õpilaskonna
organiseerimisel koolis.

1941. a. alanud sõda katkestas aga paljude noorte koo-
litee. Sõda tekitas rahvaharidusele tõsist kahju. Üks esi-
mesi ülesandeid rahuaja saabumisel oli rahvahariduse olu-
korra normaliseerimine. Hävinud või täiesti tarvitamis-
kõlbmatuks oli muutunud Eesti NSV-s 275 koolimaja. Õppe-
vahendeist ei olnud säilinud veeranditki. Koolimööbel oli
suurelt osalt hävinud. Suur oli puudus õpetajakaadrist.
Kütteraskused.¹

Valgamaal Tõrva keskkoolis hävitasid fašistid kogu val-
lasvara koos koolimööbliga. Valga keskkoolil oli hävitatud
suurem osa koolipinke ja kool töötas veel 1945./46. õppe-
aastal pinkide vähesuse tõttu kahes vahetuses. Valga kol-
mandas keskkoolis oli hävitatud 182 mööblieset. Põhjalik
rüüstamistöo oli samuti teostatud õppevahendite ja raama-
tukogude kallal, nii et vähestes Valgamaa koolides oli
midagi nimetamisväärset järele jäänud. Näiteks Valga kesk-
kooli 6000 - köitelisest raamatukogust oli järele jäänud
vaid 1640 eksemplari.²

---

1 Eesti NSV ajalugu, III kd., Tln., 1971, lk. 617.

2 Saksa Fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941-1944,
Tln., 1947, lk. 343.

27. detsembril 1944 võtsid EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse koolide töö parandamise kohta. Nõukogude haridussüsteemi kiire taastamine sai võimalikuks eeskätt Nõukogude tagalas tehtud ettevalmistustöö tõttu. Üldine 7-klassiline koolikohustus oli Eestis hakanud kehtima juba 1941.a., kuid sõja tõttu ei jõutud seda ellu viia. Nüüd hakati taotlema, et kõik 7-aastaseks saanud lapsed läheksid kooli ning õpiks seal vähemalt 7 aastat ja et vähemalt pooled 7-klassilise kooli lõpetajatest jätkaksid õppimist üldhariduslikes keskkoolides.

1944./45. õ.-a. ettevalmistus toimus reevakuatsioonitingimustes. Hariduse Rahvakomissariaat asus juba rinde lähisaladel organiseerima kooli, vastavalt sellele, kuidas toimus territooriumi vabastamine. Koos Hariduse Rahvakomissariaadi esindajatega liikusid rinde taga ka maakondade haridusosakondade juhatajad, kes juba 1 - 2 päeva pärast vabastamist asusid koondama õpetajakaadrit ja koolide varandust ning hooneid valve alla võtma. Enne õppetöö algust toimusid kõigis maakondades 3 - 5-päevased seminarid õpetajatele.¹

Pärast Valga vabastamist algas ka siin intensiivne hariduselu-taastamine. 1. novembril 1944 algas Valgamaa koolides õppetöö. Detsembri lõpul alustas tööd muusikaalgkool. Kirjanik L. Vaher, kes oli sel perioodil mõnda aega Valgamaa haridusosakonna juhataja, meenutab, et koolide töölerakendamine nõudis suuri pingutusi. Õpilasi iseloomustas aga suur teadmishimu ja edasiõppimise soov. Ülikiiresti astuda soovijatelt nõuti haridusosakonna soovitusi ja mõnel päeval tuli neid kirjutada kümme ja rohkemgi.²

1945/46 õ.-a. alguses oli Valgamaa koolides töötajate üldarv 180, neist 133 naist. Kõrgema haridusega õpetajaid oli 11.

2- ja 3-aastaste õpetajate instituutide lõpetanuid 47. Lõpetamata pedagoogilise või keskharidusega 60. Ei omandanud täielikku keskharidust 62.³

1 ENSV ORKA, f.K-14, nim.4, s.-ü.5, l.11-15.

2 Luise Vaheri suulised mälestused.

3 ENSV ORKA, f.K-14, nim.3, s.-ü.108, l.54.

Tabel 8.

Ülevaade Valgamaa haridusvõrgust 1945/46 õ.-a.¹

	Linn	Maa	Kokku
Algkoolle ja mittetäielikke keskkoolle	5	24	29
Keskkoolle	2	-	2

Tabel 9.

Ülevaade alg- ja mittetäielike keskkoolide tööst
Valgemaal 1945/46 õ.-a.²

	I-IV kl.	V-VII kl	Kokku
Klasside arv	25	15	40
Õpilaste arv õppeaasta algul	796	361	1157
Kevadel lõpetas klassikursuse	642	290	932
Kursust jäi kordama	110	37	147
Õpilaste arv, kelle üleviimine otsustatakse sügisel	44	34	78

Tabel 10.

Ülevaade keskkoolide tööst Valgas 1945/46 õ.-a.³

	I-IV kl.	V-VII kl.	VIII-XI kl.	Kokku
Klasside arv	5	3	15	23
Õpilaste arv õppeaasta algul	167	213	500	880
Õpilaste arv õppeaasta lõpul				
a) üle viidud või lõ- petanud	125	152	408	685
b) jäi kursust kordama	15	13	27	55
c) üleviimine sügisel	25	33	86	144

1 ENSV Orka, f. R-14, nim. 3, s. -ü. 107, l. 22.

2 ENSV Orka, f. R-14, nim. 3, s. -ü. 107, l. 23.

3 ENSV Orka, f. R-14, nim. 3, s. -ü. 107, l. 49, 50.

Lähtudes tabelite 9 ja 10 andmetest võime välja arvutada veelgi konkreetsemad arvulised näitajad, mis iseloomustavad õppetöö tulemusi. 1945/46 õ.-a. algul astus Valgamaal õppima kokku 2037 õpilast. Kevadel esutus alg- ja mittetäielika keskkoolide õppeedukus 86,3 %-ni, seejuures I - IV klassini oli keskmine õppeedukuse protsent - 85,3 % ja V - VII klassini - 88,6 %.

Valgamaa keskkoolide õppeedukus kevadel oli 92,5 %, seejuures I - IV klassini - 89,2 %, V - VII kl. - 92,1 % ja VIII - XI kl. - 93,7 %. Selgub, et paremate töönäitajatega olid keskkoolid, vaadelduna eraldi ka igas erinevas vanuseklassis. Oodatust madalamaks osutus aga algklasside õppeedukus nii alg- kui ka mittetäielikes keskkoolides ja keskkoolides - alla 90 %.

1946/47 õ.-a. toimus koolide osas rida muudatusi:

I

Kui 1945/46 õ.-a. lõpul oli Valgamaal 5 algkooli, siis 1946/47 õ.-a. algul - " - 4 algkooli ja 1946/47 õ.a. lõpul - " - 3 algkooli, need olid Priipalü, Leebiku ja Lepa algkoolid. Osa algkooli muudeti mittetäielikeks keskkoolideks.¹

II

Kui 1945/46 õ.-a. lõpul oli Valgamaal 29 mittetäielikku keskkooli, siis 1946/47 õ.-a. algul oli Valgamaal 30 mittetäielikku keskkooli ja 1946/47 õ.-a. lõpul oli Valgamaal 31 mittetäielikku keskkooli.

Mittetäielikeks keskkoolideks said Tsirgulinna, Jõgeveste ja Lõve algkoolid. Valga linna 4. (vene õppekeelega) mittetäielik keskkool muudeti keskkooliks.²

III

Kui 1945/46 õ.-a. lõpul oli Valgamaal 2 keskkooli, siis 1946/47. õ.-a. lõpul oli Valgamaal 4 keskkooli - avati vene õppekeelega keskkool ja tööd alustas üks mittestatsionaarne keskkool Valgas. Tööle rakendati samal ajal linna

1 ENSV ORKa, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 205 e, l. 140.

2 ENSV ORKa, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 205 e, l. 140-144.

pedagoogiline kabinet.¹

Õpilased võtsid aktiivselt osa ühiskondlikest üritustest, nagu sügisene viljakoristus, ajakirjanduse levitamine, vanametalli kogumine, koolide remondi teostamine, talvised suusakrossid, kevadised jooksukrossid.² Agaralt löödi kaasa kodulinna taastamisel ja võeti osa linnakorrastuspüha - päevakutest.

Õpilaste aktiviseerimiseks töötasid koolides mitmesugused ainealased ja isetegevusringid, millest võeti massiliselt osa. Valmistuti koolineorsoo isetegevuse olümpiaadiks. Süstemaatilisel toimusel õpilaste spordivõistlused, võrk- ja korvpallis. Käidi võistlemas Võrumaal ja võeti külalisvõistlejaid vastu kodus. Miikäikke tähtpäevi tähistati koolides pidulike aktustega.³ Suurt osa õpilaskollektiivide kasvatamisel ja organiseerimisel etendasid koolides pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonid. Hästi oli organiseeritud pioneeritöö Tõlliste vallas (Pioneerijuht sm. Vibo). Samuti märgiti tunnustavalt Tõfva linna (Pioneerijuht sm. Grimm) ja Valga keskkooli (pioneerijuht sm. Rein) pioneeritööd. Enamus maakonna vanempioneerijuhtidest oli aru saanud oma suurest ülesandest partei ja kommunistliku noorsooühingu ees noore sugupõlve kasvatamisel.⁴

Ideelis-poliitilises kasvatustöös esines sel perioodil vigu. Tüüpilised puudused olid järgmised:

- 1) Rõhku pandi rohkem ürituste välisele dekoratiivsele osale kui sisule.
- 2) Valitses väär arusaamine, nagu oleks ideoloogiline kasvatus koolis ainult ajalooõpetaja ülesanne.
- 3) Tundides pakuti õpilastele vaid kuivi teadmisi ja esimes faktide kuhjamist ilma analüüsita.
- 4) Vähene oli side tegeliku eluga.
- 5) Koolitundides esines palju ideoloogilisi eksimusi: Nõukogude Liitu samastati Venemaaga, klassivõitluse ja prole-

---

1 ENSV OKKA, f. R-14, nim. 3, s. rü. 205 e, l. 140-144.

2 "Valgamaalane" nr. 1, 6. novembril 1944.

3 Alleks Vallnepi suulised mälestused.

4 "Valgamaalane" nr. 24, 24. veebruaril 1946.

tariaadi diktatuuri küsimustest libiseti üle jne.¹

Nimetatud puudused ilmneshid koolide inspekteerimisel ja tuli kiiresti kõrvaldada.

Valgamaal töötas ka 2 tehnikumi: Valga Majandustehnikum ja Valga Käsitöõnduslik Tehnikum, mis vastavalt Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 13. veebruarist 1945.a. nr. 117 liideti üheks kooliks, nimega Valga Majandus - ja Naistööstustehnikum, järgmiste osakondadega:

- 1) kaubandus
- 2) raamatupidamine ja finantseerimine
- 3) rõivastus
- 4) kangakudumine
- 5) kodundus

Kokku õppis selles koolis 1945/46 õ.-a. 300 õpilast ja töötas 29 õpetajat.²

1945/46. õ.-a. kaotati tehnikumis kodunduse osakond, selle asemel lubati kaubanduse planeerimise osakonnas avada kaks esimest kursust.³

Et kergendada töötavate emade olukorda, töötasid maakonnas lasteaiad ja -sõimed. Esimeste hulgas alustasid tööd Valga ja Tõrva linnas lasteaiad ja -sõimed ning lasteaiad Tõlliste, Kuigatsi ja Taheva valdades.⁴ Lasteaadades püüti lapsi igakülgselt arendada ja lasteaiast kooliastunud osutusi sageli paremini ettevalmistatuks koolitööks kui kodused lapsed.

---

1 "Valgamaalane" nr.122, 9.oktoobril 1946.

2 ENSV ORKA, f. n° 14, nim. 3, s. -ü. 96, l. 14.

3 ENSV ORKA, f. n° 14, nim. 3, s. -ü. 96, l. 58.

4 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 225, nim. 1, s. -ü. 92, l. 48.

2. Kultuurielu taastamine ja edasiarendamine

Massilise töö kandjateks kohtadel pidid kujunema rahvamajad ja raamatukogud. Nende asutuste ülesandeks oli süvendada rahva poliitilist teadlikkust, aidata kaasa nende maailmavaate kujundamisele, nende varustamisela marksismi - leninismi teooriaga, nende kunstilise meele väljaarendamisele. Poliitharidusliku tegevuse elustamiseks olid mõeldud kunstilise isetegevuse, laulukooride, orkestrite, näitetruppide, rahvatantsurühmade tegevus.

1945. a. lõpuks oli rahvamajade võrk Valgamaal välja kujunenud. Sel ajal oli 1 maakondlik kultuurimaja Pukas; Valga ja Tõrva linnas kultuurimajad; Helme vallas - Helme, Koorküla ja Jõgeveste rahvamajad; Hummuli rahvamaja; Kaagjärve vallas - Kaagjärve ja Paju rahvamajad; Karula vallas - Karula ja Iigaste rahvamajad; Kuigatsi vallas - Kuigatsi ja Priipalu rahvamajad; Põdrala vallas - Põdrala, Pikasilla, Lõve rahvamajad; Sangaste vallas - Sangaste ja Restu rahvamajad; Taheva vallas - Taheva, Leanemetsa, Koikküla rahvamajad; Tõlliste vallas - Tõlliste, Laatre, Sooru rahvamajad ja Vaoküla vallas - Vaoküla ja Hõldre rahvamajad. 1945. a. rahvamajade võrgu arendamise plaan täideti Valgamaal 100 %-liselt. 1946. a. plaanis nähti ette tõsta rahvamajade arvu 27-ni, kuid see ei õnnestunud.¹

Esialgul ei suutnud rahvamajad täita nende ette püstitatud ülesandeid, nende tegevus piirdus vaid mõningate loengutega, mis organiseeriti EK(b)P Valgamaa Komitee poolt, mõne külalisetendusega, mida pakkusid teater "Säde", kino "Ilmarine" või Eesti NSV Riiklik Filarmoonia ning mõne isetegevusrühma harjutusega. Ringide töö oli juhuslik, puudus plaanikindlus, ja juhendajad.²

Ka majanduslikult olid rahvamajad armetus olukorras :

1 ENSV ORKA, f.R-1570, nim.1,s.-ü. 58, l. 6.

2 ENSV ORKA, f.R-1570, nim.1,s.-ü. 58, l. 92.

paljudel neist puudusid aknaklaasid, hädavajalik oli remont. Veel 1946. a. aprillis oli vaid kaheksal rahvamajal oma hoone, 7 rahvamaja asusid koolimajades, 4 kasutasid tuletõrjehoonet ja 6 rahvamaja muid hooneid.¹

Rahvamajade töösse pidi tulema otsustav pööre. Hooned tuli kiiremini viia töökorra, selleks pidi rohkem kasutama kohalike elanike abi. Rahvamajad pidid hakkama tööle iga päev. Igas rahvamajas tuli luua punanurk, kus oleks seinaleht ja näitlikud vitriinid valla majanduslike kaupaniate täitmise graafikutega. Suuremat tähelepanu tuli hakata osutama sellistele ringidele nagu poliitharidus- ja põllumajandusringid.²

Peale Valga vabastamist toimunud miitingutel ja rahvakoosolekutel pakuti ka isetegevust. Suur mõju oli sõjaväeansamblitel. Nende esinemised tekitasid alati elevust ja töid kokku palju rahvast. 1945. a. Võidupüha auks korraldatud koosolekul jagati sõduritele kingitusi. Kõik see tuli südamest ja mõjus härdakstegevalt.³

Juba 1944. a. asuti ka raamatukogude avamisele. Esimesena avati Kuigatsi valla keskraamatukogu - 15. novembril. 1. detsembril alustasid tööd Karula valla keskraamatukogu, ligaste rahvaraamatukogu ja Vaeküla valla Heldre haru - raamatukogu; 10. detsembril - Valga maakondlik raamatukogu Valgas; 15. detsembril - Sangaste ja Helme valdade keskraamatukogud ning Kaagjärve raamatukogu. 1. jaanuariks 1945 oli Valgamaa raamatukogudel kokku 16241 eksemplari raamatuid.⁴

Sõja ajal oli väga palju raamatuid hävinud ja elanike poolt laiali kantud. Seltsimees A. Vallner meenutab, et ta määrati 1944. a. Valgamaa haridusosakonna juurde inspektoriks. Kui ta Valka saabus, siis juhtus nägema, kuidas elanikud kandsid raamatukogust, millel polnud uksi ees, raamatuid laiali. A. Vallner leidis endale abilised ja nad kandsid raamatud teise hoonesse üle.⁵

1 ENSV ORKA, f. K-1570, nim. 1, s.-ü. 58, l. 92.

2 "Valgamaalane" nr. 57, 19. juunil 1945.

3 Luise Vaheri suulised mälestused.

4 ENSV ORKA, f. K-1570, nim. 1, s.-ü. 2, l. 2 - 49.

5 alleks Vallneri suulised mälestused.

1945.a. lõpuks töötas Valgamaal 22 raamatukogu.¹ 1946.a. kasvas nende arv veelgi. Samuti kasvas raamatukogudes lugejate arv.

Tabel 11.

Valgamaa külaraamatukogude statistilised aruanded 1946 . a. kohta.²

Raamatukogu nimetus	Lugejate arv 1946.a.
Helme valla Rahvaraamatukogu	240
Koorküla Haruraamatukogu	72
Hummuli Raamatukogu	156
Puide Raamatukogu	40
Kaagjärve Raamatukogu	87
Paju Rahvaraamatukogu	55
Lüllemäe Keskraamatukogu	213
Iigaste Raamatukogu	336
Pikkjärve Haruraamatukogu	81
Fuka Raamatukogu	156
Pikasilla Külaraamatukogu	296
Leebiku Külaraamatukogu	151
Lõve Rahvaraamatukogu	75
Riidaja Rahvaraamatukogu	325
Sangaste Keskraamatukogu	115
Keeni Raamatukogu	80
Hargla Keskraamatukogu	210
Laanemetsa Rahvaraamatukogu	83
Laatre Raamatukogu	68
Seeru Raamatukogu	52
Vaoküla Raamatukogu	310
Holdre Raamatukogu	104

Tabel 11 andmeid kokku võttes saama teada, et 1946.a. oli Valgamaal raamatukogude lugejateks kokku 3305 inimest. Lugejate arvu poolest suuremateks raamatukogudeks olid

1 ENSV ORKA, f.k-1570, nim.1, s.-ü.2, l.2 - 49.

2 ENSV ORKA, f.k-1570, nim.1, s.-ü.39, l.1 - 45.

ligaste raamatukogu, kiidaja Rahvaraamatukogu ja Vaoküla Raamatukogu. Koige vähem oli lugejaid Puide Raamatukogus.

1946.a. esimese 6 kuu jooksul suurenes iga Valga maakonna raamatukogu köidete arv keskmiselt 150 eksemplari võrra. Eriti arvukalt tuli uusi lugejaid juurde Tõrvas ja Helmes. Kohkem tähelepanu tuli pöörata ühiskondlik - poliitilise kirjanduse propageerimisele ja kasutamisele ning lugeja teadlikkuse tõstmisele.¹

Suurt rolli rahva ideelis - poliitilisel kasvatamisel ja sündmustega kursis hoidmisel etendas ajakirjandus, kaasa arvatud Valgamaa kohalik ajaleht "Valgamaalane". Esimesed ajalehenumbrid nägid päsvavalgust üsna rasketes tingimustes. Trükikoja masinad olid küll alles, tähti oli aga säilinud vähe. Puudus elekter. Esimesed ajalehed trükiti käsitsi ja olid väikese formaadiga. Ajaleht valgustas elanikkonda rahvusvahelise olukorra küsimustes, ajalehe kaudu võis saada teada ka kõigist tähtsamatest sündmustest Valgamaa elus, hoogtööpäevakutest, põllumajanduslikest kampaaniatest, riiklike viljavarumisenormide täitmisest, ettevõtete tööst, rahvamajade, raamatukogude, kino ja teatri tegevusest, sündmustest koolielus. Seetõttu leidis ajaleht kindla koha rahva hulgas ja iga järgmise number oli oodatud.²

Kino "Ilmarine" oli üks Valga linna töötajate kultuurilise teeärandamise kohti. Kahjuks olid kino ruumid kitsad, aparaatuur mõneti vananenud, mistõttu kino üle kuuldus nurinat. Olukorra parandamiseks koguti hulk ehitusmaterjali ja nähti ette kino ümberhitamine.³

Maaelanikkonna teenendamiseks oli ette nähtud rändkino, mis töötas kolmel erineval marsruudil. Filme demonstreeriti rahva- ja koolimajades kindlate graafikute alusel, kusjuures eelnevalt juba "Valgamaalasest" oli võimalik teada saada, millal rändkino töötab ja missugust filmi demonstreeritakse. Ent Valgamaa rändkinode töös esines veel rohkesti

---

1 "Valgamaalane" nr. 134, 5. novembril 1946.

2 Virve Rätsepa suulised mälestused.

3 "Valgamaalane" nr. 83, 10. juulil 1946.

puudusi, mis vajasis kiiret likvideerimist: sagedasti esines avarisiid, tihti ei jõutud õigel ajal ettenähtud punkti või ei tulnud üldse kohale; mehaanikud ei suhtunud tõsiselt nende kätte usaldatud aparaatide korrashoidu; tihti valdade juhtivad organid ei varustanud rändkino kütetubas- tega, mille abil toimus liikumine; kontroll rändkinode töö üle oli nõrk; sotsialistlik võistlus algeline. Tuli teha palju, et kaotada maarahva umbusaldus rändkinode vastu ja võita üha-rehkem kinohuvilisi.¹

Mõned päevad pärast Valga vabastamist kogunesid Valga teatrientusiastid, et taastada vana "Säde", et jätkata Valga teatrielu. Esimeste hulka kuulusid Feliks Kõiv, Aleksander Karolin, Väino Suri, Ants Pahl, Minni ja Herman Vähi, Voldemar ja Edgar Sõõre, Veere Parksepp, Lembit ja Inng Pöder, Albert Puusta, Jenny Pungar, Aliide Pärson, Helmi Lemmiste, Ilse Rebane, Salme Kuus, Linda Reinup, Ott Raud- heiding, Voldemar Ploom, Asta Kütütlane, Eduard Lemmiste ja Kalju Peterson. Juba 1. oktoobril 1944 anti enam - vähem kordaseatud "Säde" saalis esimene kontsert.²

Valga teatrielus algas uus ajajärk. Teatril oli täita kahekordne ülesanne:

1) teater pidi kujunema sotsialistliku realismi meetodil töötavaks teatriks

2) tuli olla rahvahulkade ideoloogiliseks kasvatajaks.

Alati küllalt rasketes tingimustes. Õnneks oli säilinud osa dekoratsioonide, lavakardinaid, mööblit ja valgustusseade. Kuid puudus küte, valgustus, kostüümid. Pelnud ei grimmi ega liimi, ei lauda ega naela. Isegi paberit ja pile- teid ei olnud.

See ei takistanud tegemast proove ega andmast etendusi ja kontserte. Tänutundega tuleb meenutada teokord Valgas asunud sõjaväeesade omakasupüüdnud abi, mida nad andsid teatrile selle taassünnil. Poleks saanud anda ühtki teat-

---

1 "Valgamaalane" nr. 110, 10. septembril 1947.

2 Minni Vähi suulised mälestused.

rietendust kuni Valga elektriijaama taastamiseni, kui sõja -
vää elektriagregaadid poleks abistanud. Igaks etenduseks ,
ja neid oli sellal kaunis tihti, sõitis kohale mõnele vää -
osale kuuluv liikuv elektriijaam, mis andis voolu ja peale -
gi tasuta. Väljasõiduetendusteks andsid nad autosid. Sõja -
vääelused varustasid esialgu teatrit ka küttega.

- Kütteprobleem oli tõesti raske, pealegi nii suure saali
pühul, nagu see oli "Säde" teatril. Endil puid ei olnud. Og-
ta ka kusagilt ei saanud. Sõjavägi aitas, kuni teater sai
raiepiletid ja asus oma jõududega kütet varuma. Kojuveda -
jaiks olid aga jällegi sõjaväemasinad.

Sel ajal anti peamiselt kontserte. Parksepp ja Suri lau-
dasid, Puusta mängis klaverit, Herman ja Minni Vähi tantsi-
sid balletti, Karolin maadles Pleomiga. Kontsertidel löid
kaasa mitu tütarlast - baleriini. Üks neist oli Veera Park-
sepa vanem tütar - väga suurte annetega tantsija, kes siir-
dus hiljem "Vanemuisesse" Tartus.

Esimiseks lavastuseks oli "Kauka jumal". Selle etenduse
"naelaks" oli peale Ants Pahlä Aleksander Karolin. "Kauka
jumala" etendusel oli tal võimalik kasutada oskust "tuld
pursata" ja kui Megri märdi poeg tõmbas põleva toa ukse
lahti, lõi sealt välja selline tulesammas, et terve lava
oli elavat tuld täis. Näitlejad olid väga uhked sellele
"efektile", kuni ühel etendusel ilmus koos tulega ukse va-
hele ka "tuletokitaja" pea ja saalitäis publikut nägi oma
sillega elavat inimest tuld "sulgamas".

Teatri koosseis täienes pidevalt. Pärast Eduard Lemmiste
määramist teatri direktoriks ning kunstiliseks juhiks algas
süsteemiline lavastuslik kunstiline töö. Ed. Lemmiste oli
suurte kogemuste ja teoretiliste teadmistega näitejuht, kes
suutis rakendada küllaltki kirju näitlejapere maksimaalse-
le loominguilisele tööle. Hakkas kujunema teatavate kunsti-
liste võimetega kollektiiv, kes suutis anda päris kordaläi-
nud etendusi, nagu "Mahtra sõda", "Põlev alus" ja erilist
menu saavutanud "Suüta süüdlased", "Väikekodanlased" ja "Rät-
sep õhk". Ka eskäe ta juhendada ja oma teadmisi edäsi anda
noorõmatelõ näitejuhtidele. Ed. Lemmiste ootamatul haigestu-

misel 1946.a. võidi jätkata tema poolt alustatud tööd ilma suuremate lünkadeta. Kunstilise juhi kohale määrati Väino Suri ja näitejuhiks Ott Raudheidning, selleks-ajaks oli Ed. Lemmiste kujundanud kindlailmelise ja distsiplineeritud kollektiivi, kes asus nüüd juba kõvemate "pähklite" puremisele. Esineti lavastustega nagu "Põikpead", "Suuta süüdlased", "Tavaline inimene", "Jupitär naerab" ja teised.

Dekoraatoriteks olid kogu vabariigis ja kaugemalgi tuntud isikud, nagu hiljem Tallinna draamateatri dekoraator-kunstnik Edgar Sõõre, laialdase tunnustuse võitnud kunstnik Luulik Kokamägi, tuntud skulptor Elmar Rebane ja kunstnik August Luiga. Nende dekoratsioonid olid tõelised meistritööd. Kostümeerijaks olid sel ajal "Säde" teatril Sinaida Vaarjas - hiljem asus tööle MAT "Estoniasse", tema järglaseks sai Elisabeth Lillipuu. Jumestajana töötas Lembit Pöder, kes hiljem siirdus tööle Viljandi "Ugalasse". Lavatehnilises osas ei olnud seega Valga teatril mingeid puudujääke.

Intensiivne oli tookord poliithariduslik töö. Teatris toimusid pidevalt vestlused ja poliittunnid. Järjekindlalt anti välja seinalehte.¹

Teatri tegevusest aitavad ülevaadet saada ka statistilised aruanded. Ettekanded toimusid eesti keeles. Alalisi istekohti oli teatris 400. Üldine sissetulek õhtuselt etenduselt täis saaliga - 2322 rbl.²

Tabel 12.

Teater "Säde" statistiline aruanne 1945.a. kohta.³

Näidendite arv		Küllastajaid		Sissetulek	
Plaan	Tegelikult	Plaan	Tegelikult	Plaan	Tegelikult

1	2	3	4	5	6	7

Hommikused

¹ "Kommunist" nr. 107, 7. septembril 1963.

² ENSV OKKA, f. R-1565, nim. 1, s. -ü. 4, l. 5.

³ ENSV OKKA, f. R-1565, nim. 1, s. -ü. 4, l. 5.

1	2	3	4	5	6	7
etendused	-	3	-	386	-	1505
Õhtused eten-						
dused	56	40	17479	8463	104500	46934
Estraadid	33	18	10200	4029	80400	27503
Kokku kohapeal	89	61	27679	12878	184900	75942
Külalisetendused	67	81	13400	30910	61600	124013
Kokku	156	142	41079	43788	246500	199955

Tabel 13.

Teater "Säde" koosseisulised töötajad 1. jaan. 1946. a.¹

Üldse Kunstil. Näitle-Kunstil. Majand. Administr.
töölisi juhtiv jaid tehniline tehnil. personal
personal personal personal

1	2	3	4	5	6	7
Plaanis	66	7	28	8	11	5
Tegelikult	52	5	19	8	9	4

Nagu tabelist 12 selgub, ei suutnud teater 1945. a. täita plaani õhtuste etenduste ja estraadi osas. Külalisetenduste ja hommikuste etenduste osas aga plaan ületati. Tabel 13-st näeme, et koosseisuliste teatritöötajate arv oli väiksem, kui seda nägi jällegi ette plaan. Eriti suur vahe oli plaani ja tegelikkuse vahel näitlejate osas: 28 näitleja asemel töötas 19.

Tabel 14.

Teater "Säde" statistiline aruanne 1946. a. kohta.²

Näidendite arv küllastajaid sissetulek
Plaan Tegeli- Plaan Tegeli-Plaan Tegeli-
kult kult kult kult

1	2	3	4	5	6	7

Hommikused

1 ENSV ORKA, f. R-1565, nim. 1, s. -ü. 4, l. 5.

2 ENSV ORKA, f. R-1565, nim. 1, s. -ü. 9, l. 5.

1	2	3	4	5	6	7
etendused	-	6	-	799	-	3964
Õhtused eten- dused	40	31	-	4120	58000	26080
Kokku kohapeal	46	57	13000	4919	65000	29944
Väljasõidueten- dused	Ei	ol	-	nud		
Külaliseten- dused	96	106	30000	16781	153000	150528
Kokku	142	143	43000	21700	218000	180572

Tabel 15.

Teater "Säde" koosseisulised töötajad seisuga 1. jaan.
1947.a.¹

1	Üldse Kunstil. Näitle- töölisi juhtiv jaid personal		Kunstil. Majand. Administr. tehniline tehnil. personal personal personal			
	2	3	4	5	6	7
Plaan	62	6	29	8	5	6
Tegelikult	47	6	18	7	5	6

Nagu tabelist 14 selgub jäi ka 1946.a. õhtuste etenduste osas plaan täitmata. Üle plaani andis teater külalisetendusi. Näitlejate arvu osas oli aga plaani ja tegelikkuse vahel vahe veelgi suurenenud: 29 ettenähtud näitleja asemel töötas 1946.a. vaid 18 näitlejat (vt. tabel 15.)

Üheks põhjuseks, miks teater ei suutnud etenduste osas plaani täita, oli küllastajate vähesus kohapealsetel etendustel. Maaelanikkonna hulgas oli teatriküllastajaid rohkem. Organiseeriti teatri küllastamist asutuste ja organisatsioonide kaudu.²

Siiski võis nentida töö paranemist 1946.a. võrreldes 1945. aastaga. Kui 1945.a. toimus plaanis ettenähtust 16

1 ENSV ORKA, f. R-1565, nim. 1, s. -ü. 9, l. 5.

2 ENSV ORKA, f. R-1565, nim. 1, s. -ü. 9, l. 6.

õhtust etendust vähem, siis 1946.a. oli sama arv 9. Kui 1945.a. ettenähtud sissetulekust jäi vajaka 45545 rubla, siis 1946.a. 37428 rubla (tabel 12 ja 14).

1948.a. kevadel ühendati Valga ja Võru teatrid ühiseks Lõuna-Eesti teatriks asukohaga Valgas.

27. septembril 1948.a. tabas Valga teatrisõpru suur õnnetus - teater "Säde" põles. Hiljem anti etendusi raudtee-klubis kui ka Kõngla tänava klubis, kuid õiget hoogu enam ei olnud. Lõpuks määrati Lõuna-Eesti teatri asukohaks Võru. Valgas teater likvideeriti ning tegelaskond läks laiali. Lõppes kutselise teatri periood Valgas.¹

---

¹ "Kommunist" nr. 107, 7. septembril 1963.

K o k k u v ö t e

Esimesed sõjajärgsed aastad olid Eesti NSV rahvamajanduse ja kultuuri arengus väga pingelised kasvuaastad. Nende omapära ei peitu üksnes sõjast tingitud raskuste kiires ületamises, vaid keerulises protsessis, mille tegi läbi kogu elu meie maal.

Inimesed näitasid üles suurt kangelaslikkust, tahtejõudu sõjapurustuste likvideerimisel. Uuesti ehitati üles ja lasti käiku tehased, vabrikud, elektrijaamad, teatrid, kinod, koolid. Palju tehti ära ka koduümbruse korrastamiseks ja kaunistamiseks.

Samal ajal toimusid olulised muudatused inimeste maailma-vaadetes, ideoloogias. Muutus suhtumine oma töösse. Kasvas töötajate aktiivsus, osavõtt ühiskondlikust tegevusest. Üha suurema hoo sai sotsialistlik võistlus üksikute töötajate, töölisgruppide ja ettevõtete vahel. Üks tehas teise järel lasti käiku ja hakkas tootma kaupu rahva elutarbelisteks vajadusteks ning rahvamajanduse edasiarendamiseks.

Kogu taastamis- ja ülesehitustööd juhtisid maakondade ja linnade partei- ja nõukogude organid. Kõige pakilisem töö parteikomiteede ja nõukogude võimuorganite loomisel tehti ära esimeste nädalate jooksul pärast vabastamist.

EK(b)P Keskkomitee VII pleenumil 1945.a. rõhutati ettevõtétis partei algorganisatsioonide tähtsat osa ja ülesandeid:

- 1) maakonna- ja linnakomiteedel saata riigiasutuste par-
teiorganisatsioonidest kommuniste tööle käitistesse ja
luua seal parteiorganisatsioone.
- 2) tõsta poliitiline töö sellisele tasemele, et ^{see} kasvataks

parteitut aktiivi.¹

Nagu kogu vabariigis nii ka Valgamaal sammu elu sõja-
järgsetel aastatel pidevat tõusuteed. Kindla parteilise
juhtimise tulemusena saavutas maakond märgatavat edu üle-
riigiliste poliitilis- majanduslike kampaniate läbiviimi-
sel. Valimised NSV Liidu Ülemnõukogusse 10. veebruaril
1946.a. viidi läbi laiade rahvahulkade kõrge poliitilise
aktiivsuse tähe all. 99,9 % hääleõiguslike kodanike üld-
arvust võttis valimistest osa.²

Edusamma saavutati Valgamaal ka tööstuse, transpordi ja
ehitustegevuse alal. Lasti käiku kaks tellisetehast, mis
juba 1946.a. andsid töödangut üle miljoni tellise. Eksplua-
tatsiooni anti uus võimas vesteru raudteesõlmes, vagunire-
monditsehh, uus ringdepoo, raudteesõlme elektrijaamahoone
ja teisi asutusi ning ettevõtteid. Nida tootmisettevõtteid
nagu tööstuskombinaat, elektrijaam, õlle- ja peenviina te-
has, depoo töökojad ületasid oma tootmisplaanid.³

Ühesaegselt tööstuse ja transpordi taastamisega toimus
põllumajanduse taastamine EK(b)P ja nõukogude organite üheks
pakiliseks ülesandeks oli taastada töötavate talupoegade
õigus maale, viia läbi nõukogude maareform ning kindlustada
sel alusel töölisklassi ja töötava talurahva liitu. Maare-
formi teostamisel tuginesidki juhtivad parteiorganisatsioo-
nid maatöötajate aktiivsusele.

Maa tagasiandmine uusmaasaajatele toimus ka Valgamaal
terava klassivõitluse õhkkonnas. Kulakud ja teised nõukogu-
de võimule vaenulikud elemendid püüdsid maareformi nurja
ajada või vähemalt pidurdada tema teostamist. Nad levitasid
igasuguseid provokatsioonilisi kuulujutte, lasksid käiku
ähvardust, tulistasid partei- ja nõukogude töötajaid ning
uusmaasaajaid. Ometi saadi partei- ja komsomoliorganisatsi-
ooni, töölisklassi ja töötavate talupoegade eneste aktiivsel
osavõtul raskustest üle ja 1946.aasta alguseks oli maareform
põhiliselt teostatud. Põllumajanduse arengule ja kogu majan-
dusele oli maareform väga suure tähtsusega. Maareform muutis

1 N. Karotamm, Uut elu ehitades, Tln., 1946, lk. 161.

2 "Valgamaalane" nr. 151, 18. detsembril 1946.

3 "Valgamaalane" nr. 151, 18. detsembril 1946.

põhjalikult talurahva sotsiaalsed koostist. Maal sai valdavaks keskmiselt 10-30 hektari suuruste talude grupp. Uusmaasaajale osutati mitmekülgset materiaalselt abi, mis aitas neil samm-sammult järjele jõuda.

Maareformi edukas teostamine oli kaalukaks panuseks tööliisklassi ja töötava talurahva liidu kindlustamiseks, õnnestas oluliselt kulakluse jõudu, lõi eeldused põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkujundamiseks.

Üheaegselt maareformi teostamisega rakendasid partei ja valitsus abinõusid põllumajandusliku tootmise taastamiseks. Suur tähtsus oli põllumajanduse riikliku sektori - masinatraktorijaamade, hobulaenutuspunktide ja sovhooside taastamisel. 1946.a. lõpul oli Valgemaal 2 masinatraktorijaama, 19 hobulaenutuspunkti ja kaks sovhoosi. Kuigi masinatraktori- jaamade ja hobulaenutuspunktide tegevuses esines rida puudusi, osutasid nad töötavale talurahvale hindamatut abi. Traktorijaamade tegevusel oli ka tohutu poliitiline tähtsus: nad aitasid kasvatada maatöötajaid kollektiivsuse vaimus ja tugevdada tööliisklassi ning talurahva liitu. Sovhoosid demonstreerisid praktiliselt sotsialistliku suurtootmise eeliseid, sest põldude saagikus ja loomakasvatuse produktiivsus oli siin tunduvalt kõrgem kui üksiktaludes. Talurahva väikeste individuaalmajapidamiste areng sõjajärgsetel aastatel kinnitas veel kord, et väikemajapidamistega pole võimalik viletsusest välja pääseda. Põllumajanduse tehniline varustatus kasvas aasta - aastalt, kuid väikestes üksikmajapidamistes polnud võimalik tehnikat laialdaselt rakendada. Tööviljakus oli neis majapidamistes madal ja kauba - toodangut andsid nad minimaalselt. Väljapääs seisnes üksiktalunike väikekaubatoodangulise majapidamise üleviimises sotsialismi teele. Selleks tehti talupoegade hulgas järjekindlalt selgitustööd ka Valgemaal.

Suure töö tegid selles osas ära kommunistid ja kommunistlikud noored, kes väsimatult tegid vastavat kasvatustööd. Nende isiklik eeskuju aitas kaasa metsa- ja põllutööde paremale kulgemisele. Nende initsiatiivil organiseeriti punaveerisid. 52 kommunistlikku noore šefluse all olid Valgemaal rehepeksumasinaid ja viljakuivatid. Nende poolt kont -

rolliti ka, kas hobulaenuuspunktid töötavad graafikukohaselt ja abistavad eeskätt uusmaasaajaid.¹

Niisiis rajati vabariigi parteiorganisatsiooni suure organiseerimistugevuse ja poliitilise töö tulemusena ning tänu talupeeride, masinatraktorijaamade ja sovhooside tööliste ennastsalgavusele alus põllumajanduse edasiarenemiseks.

Palju tehti sel perioodil ära ka rahva elujärje parandamiseks. Suuri riiklikke ressursse suunati elamute, koolide, haiglate ja lasteasutuste taastamiseks ja ehitamiseks.

Sõjajärgne üleshitustöö aastaid iseloomustab tööliklassi ja kõigi töötajate materiaalse heaolu järjekindel kasv, töötasu, korteriolude ja elukondlike tingimuste parandamine. Töötajad said riigikulul abirahasid ja väljamakse sotsiaalkindlustuse arvel, pensione, tasuta või hinnaalandusega tuusikuid sanatooriumi ning puhkekodusse.

Nagu kogu Nõukogudemaal kehtestati ka Eesti tasuta arstiabi ja haridus, töötajate kvalifikatsiooni tõstmine toimus riigi kulul, õppijatele maksti stipendiumi. Kõik Eesti NSV töötajad ja teenistujad said igal aastal vähemalt 2 nädalat palgalist puhkust, paljudel kutsealadel aga veel rohkem. Igati püüti abistada Suure Isamaasõja invaliide ja nende perekondi. Nii oli 1945.a. Valgemaal TSN Täitevkomitee sotsiaalkindlustuse osakonna poolt ette nähtud pensione ja abirahasid Suure Isamaasõja invaliididele ja nende perekondadele 18000 rubla ulatuses ja muid pensione ning abirahasid 167400 rubla ulatuses.²

Elanikkonna poliitilise ja üldharidusliku taseme tõstmisel oli suur tähtsus rahvamajadel, klubidel, raamatukogudel, kinol ja teatril. Nende asutuste ülesandeks oli tõsta rahva teadlikkust, sisendada neile usku veelgi helgemasse homsesse, mille loomine olenes neist endast. EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ei unustanud isegi rasketes sõjatingimustes sotsialistliku kultuurielu arendamist. Palju tähelepanu pöörati vane-

---

1 "Kommunist" nr. 21, 26. veebruaril 1970.

2 Valga Rajooni Riiklik Arhiiv, süstematiseerimata materjalid Valga sotsiaalkindlustuse osakonna kohta, l.4.

mate vennasvabariikide kultuurisaavutustele ja kogemuste propageerimisele.

Märkimisväärse töö tegid ära ideelis- poliitilise kasvatuses osas partei õhtukoolid ja valdade rändpoliitkoolid. Igal teisipäeval toimusid kohalikud raadiosaated noortele ja reedeti pioneeridele. Pioneeride hoole all olid punaarmee laste haudad. Koolides korraldati õpilaste omaloomingu ja isetegevuse ülevaatusi.¹

Kõik jõud ja tähelepanu suunati sellele, et kõrvaldada esinevad puudused ja veelgi paremini töötada, selleks et Valgamaa suudaks täita kõik tema ees seisvad ülesanded ja anda sellega omapoolse panuse neljanda viisaastaku edukaks täitmiseks.

---

1 "Kommunist" nr. 21, 26. veebruaril 1970.

Р е з ю м е.

Данная дипломная работа написана на тему: "Восстановление экономики и культурной жизни в Валгаском уезде в 1944-46 годах." Работа состоит из вступления, трёх глав и обобщения. Главы в свою очередь состоят из подтем.

Во вступлении речь идёт о том, как проходило освобождение Валгамаского уезда в сентябре 1944 г. и какие разрушения и какой ущерб нанесла уезду война и фашистская оккупация. Во вступлении также сделан анализ использованной литературы и материалов, показана цель работы - стремление конкретнее рассмотреть вопросы восстановления и развития народного хозяйства и культурной жизни в послевоенные годы в одном из уездов Эстонии - в уезде Валгамаа.

I глава "Первые шаги советской власти и положение в городах". В I части этой главы "Образование советских органов власти и первые задачи после освобождения" говорится о прибытии в Валгу и о начале работы оперативной группы. Сразу же надо было организовать и включить в работу исполнительные комитеты волостей. Пришлось проводить большую разъяснительную работу среди населения, чтобы народ правильно понял положение и стоящие перед ним задачи и принял бы активное участие в экономической и культурной жизни уезда.

Во II части первой главы "Ликвидация последствий войны и дальнейшее развитие промышленности, транспорта и торговли" освещаются вопросы нового пуска предприятий, нормализации работы транспорта и первых шагов советской торговли. С каждым месяцем и кварталом среди рабочих укреплялась сознательная дисциплина и росло социалистическое соревнование, что вело к постоянному росту производительности труда.

II глава "Первые послевоенные годы в деревне". В I части "Земельная реформа и борьба с саботажем и бандитизмом" показано, что проведение земельной реформы и подготовка создания колхозов проходило в острой классовой борьбе. Прятавшие в лесу бандиты убивали славных советских активистов. Наряду с открытым террором использовали разный саботаж, злобно уклонялись от выполнения норм государственных поставок, скрывали животных и всячески старались препятствовать быстрейшему развитию сельского хозяйства.

Во II части второй главы "Восстановление и дальнейшее развитие сельского хозяйства" показано, что ни саботаж, ни бандитизм не смогли остановить дальнейшее развитие сельского хозяйства. Несмотря на трудности земельная реформа всё-таки была проведена и большинство крестьян правильно поняли свой долг перед государством и честно выполняли все обязательные госпоставки. В этот период важную роль в сельском хозяйстве сыграли машино-тракторные станции, конно-прокатные пункты, цель которых была помощь народу в сельскохозяйственных работах и воспитательная работа. Первые совхозы в Валгамаском уезде - Валга и Хуммули - своими достижениями наглядно показали преимущества коллективного крупного хозяйства по сравнению с мелкими хуторами.

III глава "Образование и культурная жизнь в Валгамаском уезде в первые послевоенные годы". В I части этой главы "Восстановление и дальнейшее развитие образования" рассматривается открытие школ и результаты обучения по годам. Большую роль в воспитании и организации учащихся сыграли пионерская и комсомольская организации. Учащиеся активно принимали участие в воскресниках, в сельскохозяйственных работах, собирали металлолом, занимались самодеятельностью и спортом.

Во II части последней главы "Восстановления и дальнейшего развития культурной жизни" рассматривается роль и задачи народных домов, библиотек, кино, театров и печати в формировании сознательного политического мировоззрения народа, вооружения народа теорией марксизма-ленинизма, развитие художественного вкуса народа.

Затем следует обобщение, в котором показаны основные успехи, достижения за короткое время после освобождения. 1946 г. - первый год четвёртой пятилетки в промышленности и сельском хозяйстве Валгамаского уезда закончился успешно. Основные показатели плана были выполнены. Улучшилось материальное положение трудящихся. Были созданы все условия, создать в деревне колхозы. И в 1947г. были основаны первые колхозы в Валгамаском уезде.

Foto 1.

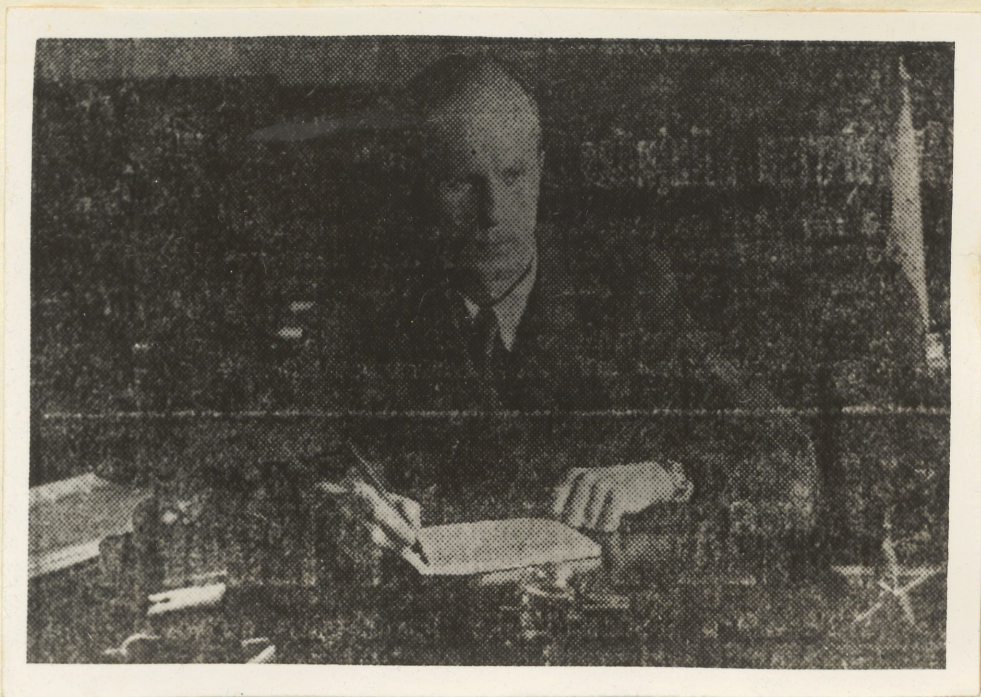
Rühm esimesi nõukogude aktiviste ja Valgamaa operatiivgrupi liikmeid: Arnold Laving, Richard Vill, Enn Aasa, Luise Kapstas, Johannes Gruner, Hugo Nikker, Ernst Heidemann, Ernst Ottender, Juhan Kaska, Virve Rätsepp, Kalju Rätsepp.

Foto 2.

Valgamaa TSN Täitevkomitee hoone, kus alustas oma tööd Valgamaa operatiivgrupp.

Foto 3.

EK(b)F Valgamaa Komitee I sekretär Richard Kurvits
a. 1944-1945.

Foto 4.

Purustatud Valga.

Foto 5.

Taastamistööd Valga linnas.

Foto 6.

Artelli "Ühiskasu" taastatav hoone Valga kesklinnas
(paremalt teine) 3

Foto 7.

Jaan K o p p e l - Kuigatsi valla täitevkomitee liige,
kes mõrvati 13. veebruaril 1945. a.

Lisa V

Foto 8.

Ervin J ä r v - Taagepera valla külavoliniku abi,
kes mõrvati koos abikaasa Lindaga 6. septembril 1945.a.

Foto 9.

August Undla - Hummuli valla maakorralduskomis-
joni esimees, kes mõrvati koos abikaasaga 5. oktoobril
1945. a.

Foto 10.

Hugo P a l l u - Taheva valla komsomoliaktivist, kes
mõrvati 15. oktoobril 1945. a.

Foto 11.

Jaan K i r k - Kaagjärve valla partorg, kes mõrvati
9. juulil 1946. a.

Foto 12.

Peeter S i n e v -
Kaagjärve valla täitev-
komitee esimees, kes
mõrvati 9. juulil 1946. a.

Foto 13.

Esimene uudsevilja viimine riigile punavooris Põdarala vallas 1945. a. augustis

Foto 14.

Tõlliste valla uusmaasaja D. Romanovitš maade üleandmise aktile alla kirjutamas (1. nov. 1945. a.).

Kasutatud kirjandus ja allikmaterjalid

I. Kirjandus

1. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, III, Tln., 1972.
2. Eesti NSV ajalugu, III kd., Tln., 1971.
3. Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941 - 1944, Tln., 1947.
4. N. Karotamm, Uut elu ehitades, Tln., 1946.
5. minevik ja tänapäev, Tln., 1960.

II. Perioodika

1. Ajaleht "Valgamaalane" 6.nov.1944-30.dets.1946.a.
2. Ajaleht "Kommunist", üksikud numbrid aastatest 1963, 1969 - 1973.

III. Arhiivimaterjalid

1. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv (ENSV-ORKA), f. R-14, R-1565, R-1570.
2. Valga Rajooni Riiklik Arhiiv (VÄRA), f. 212, 225, 314, 319, 334, 701.
3. Valga Rajooni Koduloomuseum, fotomaterjalid.

IV. Suulised mälestused

1. Valgamaa operatiivgrupi liige, ajalehe "Kommunist" toimetaja asetäitja Virve Rätsepp.
2. Valgamaa operatiivgrupi liige, pensionär Enn Aasa.
3. Valga teatri "Säde" endine näitleja, Valga pioneeri-demaja rahvatantsuoringu juhataja Minni Vähi.
4. Kirjanik Luise Vaher (elukoht: Viljandi, Uueveski tn. 17 - 4).
5. Õpetaja - pensionär Alleks Vallner.
6. Valga Tarbijate Kooperatiivi kodu - uurimise ringi esimees Jaan Saarmaa.
7. EKP Valga Rajoonikomitee endine lektor - konsultant U. Kiina.

s i s u k e r d

Lk.

Sissejuhatus	1 - 8 . . . . .
I peatükk	
Nõukogude võimu esimesed sammud peale Valgamaa vabastamist	9 - 35 . . . . .
1. Nõukogude võimuerganite taastamine ja töö- lerakendamine	9 . . . . .
2. Sõjapurustuste likvideerimine ja tööstuse, transpordi ning kaubanduse taastamine esime- sed edusammud	14 . . . . .
II peatükk	
Esimesed sõjajärgsed aastad maal	36 - 65 . . . . .
1. Maareform ja võitlus sabotaazi ning ban- ditismi vastu	36 . . . . .
2. Põllumajanduse taastamine ja edasiarenda- mise ülesanded	44 . . . . .
III peatükk	
Haridus- ja kultuurielu Valgamaal esimestel sõjajärgsetel aastatel	66 - 81 . . . . .
1. Hariduselu taastamine ja edasiarendamine	66 . . . . .
2. Kultuurielu taastamine ja edasiarenda- mine	72 . . . . .
Kokkuvõte	82 - 86 . . . . .
Resümees	87 - 88 . . . . .
Lisad	89 - 97 . . . . .
Kasutatud kirjandus ja allikmaterjalid	98 . . . . .
Sisukord	99 . . . . .